

Αριστοτελική Ηθική

Πάυλος Κόντος

Εβδ. 1: Ένα είναι το ερώτημα: τι είναι ευδαιμονία	3
<i>1.1: Εισαγωγή.....</i>	<i>3</i>
V1.1.1 Γιατί να ασχοληθούμε σήμερα με την αριστοτελική ηθική; (6').....	3
V1.1.2 Όροι και κείμενα. (5').....	6
V1.1.3 Σχέδιο μαθήματος. (11').....	8
<i>1.2: Ευδαιμονία-1.....</i>	<i>11</i>
V1.2.1 Μια ζωή γεμάτη σκοπούς (I 1). (10').....	11
V1.2.2 Δυνατότητες και δράσεις. (6')	14
V1.2.3 Ευδαιμονία και πολιτική (I 1). (13')	16
<i>1.3: Ευδαιμονία-2.....</i>	<i>20</i>
V1.3.1 Ποια ζωή να ζήσω (I 5);.....	20
V1.3.2: Όταν ο πλούτος γίνεται τέχνη της ζωής (Πολιτικά I 8-9). (15')	24

Εβδ. 1: Ένα είναι το ερώτημα: τι είναι ευδαιμονία

1.1: Εισαγωγή

V1.1.1 Γιατί να ασχοληθούμε σήμερα με την αριστοτελική ηθική; (6')

<https://youtu.be/jxiHvisFveA>

απομαγνητοφώνηση MEDIALUZ / αντιπαραβολή Asimonia

Σας καλωσορίζω στο μάθημα Αριστοτελική Ηθική. Γιατί κάποιος να ασχοληθεί σήμερα με την αριστοτελική ηθική; δεν είναι κάτι ξεπερασμένο; δεν είναι κάτι που έχει μείνει στο παρελθόν; Σας διαβεβαιώ πως όχι, το ακριβώς αντίθετο συμβαίνει. Κι αυτό για δύο λόγους, να το σκεφτείτε με δύο τρόπους: ο ένας είναι ότι όλοι μέσα μας είμαστε, με κάποιο τρόπο, εμποτισμένοι με την αριστοτελική ηθική. Θα έλεγε κανείς ότι με δύο πράγματα είμαστε εμποτισμένοι: από τη μια πλευρά είναι η αριστοτελική ηθική –και θα εξηγήσουμε γιατί–, από την άλλη είναι η καντιανή ηθική (καντιανή ηθική, κάτι σαν την ιδέα ότι το σημαντικότερο πράγμα είναι να ακολουθείς έναν ηθικό νόμο, ένα καθήκον – δεν θα μπω σε λεπτομέρειες).

Αυτά τα δύο είναι τα βασικά ανταγωνιστικά ηθικά συστήματα που υπάρχουν **σήμερα**, σήμερα που μιλάμε. Κάποιος θα μπορούσε να βάλει ένα τρίτο, θα μπορούσε να βάλει, ας πούμε, τον *ωφελιμισμό* –η ιδέα ότι πρέπει να κάνω πάντα αυτό που οδηγεί σε όφελος–, αλλά αυτό δεν είναι μια τρίτη ιδέα, γιατί αυτή η ιδέα υπάρχει ήδη και στον Αριστοτέλη και, με κάποιον τρόπο, στον Καντ.

Δύο λοιπόν πιστεύω ότι είναι οι βασικές ηθικές κατευθύνσεις, κατευθύνσεις στην ηθική φιλοσοφία: Αριστοτέλης και Καντ. Και έχουμε μέσα μας, είτε το ξέρετε είτε δεν το ξέρετε, έναν μικρό *Αριστοτέλη* κι έναν μικρό *Καντ*, όλοι μας, στον τρόπο που σκεφτόμαστε σήμερα τα ηθικά προβλήματα, και όσο εξελίσσεται το μάθημα, αυτό θα γίνεται στο μυαλό σας όλο και σαφέστερο.

Υπάρχει κι άλλος ένας λόγος: ο δεύτερος λόγος είναι ότι η ηθική φιλοσοφία, τον 20ό αιώνα και τον 21ο, επιστρέφει συνέχεια στον Αριστοτέλη. Δύο είναι οι μεγάλες παραδόσεις (δεν θα σας κουράσω με ονόματα): η πρώτη είναι η παράδοση που την ονομάζουμε συνήθως *φαινομενολογία* και *ερμηνευτική*. Αυτοί επέστρεψαν στον Αριστοτέλη και θεώρησαν ότι η αριστοτελική πρακτική φιλοσοφία είναι ο οδηγός για όλη τους τη φιλοσοφία, όχι μόνο γι' αυτό που λέμε “ηθική”. Για παράδειγμα, όσον αφορά αυτό που ονομάζουμε συνήθως *ερμηνευτική*: ο άνθρωπος που την εισήγαγε κατά κάποιο τρόπο στον 20ό αιώνα και λέγεται Γκάνταμερ (H.G. Gadamer), στο μεγάλο του βιβλίο, έχει ένα κεφάλαιο για την *ηθική* του Αριστοτέλη και λέει ότι χωρίς αυτή δεν θα είχε κανένα μοντέλο στο μυαλό του με βάση το οποίο να μπορεί να φτιάξει τη σύγχρονη του θεωρία, μια θεωρία του 20ού αιώνα.

Αλλά και στην αντίπερα όχθη: αυτό που ονομάζουμε σήμερα πάνω-κάτω *αναλυτική φιλοσοφία*. Υπάρχουν πολλές μεν κατευθύνσεις, αλλά όλες τους, κατά

κάποιον τρόπο, οικειοποιούνται τον Αριστοτέλη.

Σας δίνω τρία παραδείγματα, δε θα μπω σε λεπτομέρειες, τρία παραδείγματα απλώς: το ένα είναι η ιδέα ότι στη ζωή μας, στον τρόπο που αποφασίζουμε, δεν πρέπει να εξετάζουμε κανόνες, πρέπει να εξετάζουμε ηθικές αρετές, ποιες είναι καλές πράξεις. Αυτή η κατεύθυνση στην ιστορία της φιλοσοφίας ονομάζεται *αρεταϊκή ηθική*. Μα αυτοί βασίζονται, ρητά βασίζονται –το ομολογούν οι ίδιοι–, βασίζονται στον Αριστοτέλη.

Μια δεύτερη ιδέα: μια δεύτερη ιδέα είναι ότι για να αποφασίσω ποιες είναι οι ηθικές αξίες πρέπει να ξέρω για ποια κοινότητα μιλάω – ας πούμε αυτή την κατεύθυνση *κοινοτισμός*. Μα και ο κοινοτισμός στον Αριστοτέλη βασίζεται.

Μια τρίτη ιδέα: τρίτη ιδέα είναι ότι το αγαθό βρίσκεται εκεί κάπου αντικειμενικά και εγώ απλώς πρέπει να το μάθω. Αυτό ονομάζεται σήμερα *ηθικός ρεαλισμός*, μα κι αυτός στον Αριστοτέλη βασίζεται.

Όποιο βιβλίο ηθικής φιλοσοφίας σύγχρονης και να ανοίξετε, ο Αριστοτέλης είναι πανταχού παρών. Άρα λοιπόν αυτό που θα κάνουμε δεν είναι να μάθουμε κάτι που απλώς γράφτηκε και δεν μας αφορά, αλλά θα μάθουμε κάτι το οποίο είναι σύγχρονο, με την πιο ουσιαστική σημασία της λέξης.

Ποιος είναι ο στόχος αυτού του μαθήματος;

Ο στόχος είναι διπλός: Ο πρώτος στόχος είναι να αποκτήσουμε κάποιες γνώσεις, να μάθουμε κάποιες βασικές έννοιες και πώς τις χρησιμοποιεί ο Αριστοτέλης.

Ο δεύτερος είναι να αποκτήσουμε μια γκάμα δεξιοτήτων. Τι είδους δεξιότητες; Η πρώτη δεξιότητα στο μυαλό μου είναι να μπορεί κάποιος, αν το επιθυμήσει, τώρα ή κάποια άλλη στιγμή στη ζωή του, να διαβάσει τα *Ηθικά Νικομάχεια* του Αριστοτέλη και να τα καταλάβει – τα *Ηθικά Νικομάχεια* είναι το βασικό του βιβλίο για την ηθική, θα εξηγήσω αργότερα.

Το δεύτερο είναι να μπορείτε να καταλάβετε πότε κάποιος λανθασμένα παρουσιάζει αυτά που λέει ο Αριστοτέλης, γιατί πολύς κόσμος μιλάει για την αριστοτελική ηθική. Εσείς, στο τέλος του μαθήματος, θα είστε σε θέση να καταλάβετε ποιος αναφέρεται σε αυτήν σωστά και ποιος αναφέρεται σε αυτήν λάθος.

Τρίτο, θα έχετε τη δεξιότητα να μπορείτε να βρείτε, ποιος παίρνει στοιχεία από τον Αριστοτέλη, έστω κι αν δεν τον αναφέρει.

Τέταρτη πολύ σημαντική δεξιότητα, νομίζω η πιο σημαντική από όλες: θα μπορείτε να σκεφτείτε προβλήματα της δικιάς σας ζωής, ηθικά διλήμματα που εσείς οι ίδιοι αντιμετωπίζετε κάθε μέρα, με αριστοτελικούς όρους, με όρους αριστοτελικής έμπνευσης, με ιδέες αριστοτελικής έμπνευσης, και θα δείτε –και εγώ το πιστεύω ακράδαντα– ότι πολλές φορές θα είναι **και** ο σωστός τρόπος να αντιμετωπίσετε το

δίλημμα που έχετε.

Ελπίζω να ευχαριστηθείτε αυτό το μάθημα όσο το έχω ευχαριστηθεί και εγώ κατά την κατασκευή του. Γιατί όπως θα μάθουμε στον Αριστοτέλη, το πιο σημαντικό πράγμα, είναι η απόλαυση, είναι η *ηδονή*. Ελπίζω να το επιτύχουμε.

https://youtu.be/5Xa8It-f5_Y

απομαγνητοφώνηση *Asimения*

Ας δούμε όμως, πιο συγκεκριμένα, τι εννοούμε όταν λέμε *αριστοτελική ηθική*. Καταρχήν εννοούμε έναν αριθμό κειμένων που έχει γράψει ο Αριστοτέλης. Το πιο βασικό από αυτά είναι το κείμενο με τον τίτλο *Ηθικά Νικομάχεια*. Με αυτό το βιβλίο θα ασχοληθούμε εμείς. Ο Αριστοτέλης όμως έχει γράψει κι άλλα βιβλία που αφορούν το ευρύτερο θέμα που θα μάθουμε να λέμε σε λίγο “ηθική ή πολιτική φιλοσοφία του Αριστοτέλη”. Έχει γράψει ένα βιβλίο που ονομάζεται *Ηθικά Ευδήμεια* και ίσως –δεν είμαστε σίγουροι αν είναι απ’ το ίδιο το χέρι του Αριστοτέλη– ένα βιβλίο που ονομάζεται τα *Ηθικά Μεγάλα*.

Υπάρχουν τεράστιες συζητήσεις για το ποια είναι η σχέση αυτών των τριών βιβλίων μεταξύ τους· ποιο γράφτηκε πρώτο, ποιο δεύτερο, ποιο τρίτο· και το πιο σημαντικό ερώτημα: ποιο είναι εκείνο που διατυπώνει την πιο ολοκληρωμένη εικόνα που έχουμε για την αριστοτελική ηθική.

Στο μάθημά μας δεν θα μπούμε σε τέτοιες συζητήσεις. Θα θεωρήσουμε ότι τα *Ηθικά Νικομάχεια* δίνουν την πιο πλήρη εικόνα της αριστοτελικής ηθικής. Με αυτά θα ασχοληθούμε. Μόνο δευτερευόντως, επικουρικά, θα χρησιμοποιήσουμε αποσπάσματα από τα *Ηθικά Ευδήμεια* ή τα *Ηθικά Μεγάλα*.

Όμως υπάρχουν και βιβλία για την πολιτική φιλοσοφία του Αριστοτέλη. Το πιο γνωστό –το ξέρετε όλοι, φαντάζομαι– είναι τα *Πολιτικά*. Ο Αριστοτέλης πολύ πιθανόν να έχει γράψει κι άλλα βιβλία για τα πολιτικά προβλήματα. Υπάρχει κι εδώ διχογνωμία, άμα είναι γραμμένα απ’ τον ίδιο, από κάποιον μαθητή του· δεν ξέρουμε. Δεν θα αναφερθούμε σ’ αυτά ούτε ως ή άλλως. Στα *Πολιτικά* θα αναφερθούμε σε αρκετά μαθήματα, χωρίς όμως να μπούμε σε λεπτομέρειες· μόνο ό,τι χρειάζεται ως διευκρίνιση για να καταλάβουμε καλύτερα τα *Ηθικά Νικομάχεια*.

Με συγχωρείτε αν σας έχω μπερδέψει. Κανονικά, *πρέπει* να σας έχω μπερδέψει, γιατί έχω χρησιμοποιήσει και τη λέξη “ηθικά” και τη λέξη “πολιτικά” και τη λέξη “ηθική φιλοσοφία” και τη λέξη “πολιτική φιλοσοφία”. Και τώρα θέλω λίγο την προσοχή σας να ξεκαθαρίσουμε τους όρους.

Στον Αριστοτέλη μιλάμε για *πολιτική φιλοσοφία*, η οποία –αν θέλετε– έχει δύο κομμάτια. Το ένα κομμάτι είναι αυτό που αφορά τη συμπεριφορά και την ευδαιμονία των προσώπων, των ατόμων, και το άλλο είναι αυτό που αφορά τη συμπεριφορά ή την ευδαιμονία μιας ολόκληρης πόλης. Άρα, στην πραγματικότητα η περιεκτική έννοια είναι *πολιτική φιλοσοφία*. Μπορείτε να βρείτε μια εισαγωγή που θα λέει, για παράδειγμα, πως η ηθική στον Αριστοτέλη είναι μόνο ένα κομμάτι της πολιτικής του φιλοσοφίας. Και έχουν δίκιο αυτοί που το διατυπώνουν έτσι.

Υπάρχει και μια άλλη επιπλοκή που οφείλεται στα νέα μας Ελληνικά. Εμείς, όταν λέμε ότι κάποιος είναι *ηθικός* –ηθικός άνθρωπος λέμε, ηθικό στοιχείο–, εννοούμε

ενάρετος, εννοούμε *αγαθός*. Ο Αριστοτέλης όμως όταν θέλει να πει *ενάρετος* χρησιμοποιεί τη λέξη “αγαθός”, ποτέ τη λέξη “ηθικός” – και υπάρχει λόγος γι’ αυτό, αυτό θα το δούμε αργότερα. Αν δεν χρησιμοποιεί τη λέξη “αγαθός”, μπορεί να χρησιμοποιεί τη λέξη “φρόνιμος”, καμιά φορά χρησιμοποιεί τη λέξη “σπουδαίος”. Αυτά πάνω–κάτω σημαίνουν αυτό που εμείς λέμε *ενάρετος*. Η λέξη “ηθικός” στον Αριστοτέλη είναι κάτι **πολύ** συγκεκριμένο, αναφέρεται μόνο σε ένα **μικρό κομμάτι** αυτού που εμείς ονομάζουμε σήμερα *ηθική συμπεριφορά*, μόνο σε έναν από τους παράγοντες εκείνους –και ξέρετε ποιον: αυτόν που έχει να κάνει με τη συνήθεια, με το έθος, με τον χαρακτήρα μας, το ήθος· θα τα μάθουμε αυτά όταν έρθει η ώρα. Αυτό που θέλω εγώ εξ αρχής να διευκρινίσω είναι ότι μόνο καταχρηστικά μπορούμε να μιλάμε για *ηθική φιλοσοφία*· δεν θα βρείτε αυτόν τον όρο ποτέ στον Αριστοτέλη. Θα βρείτε ή τον όρο *πολιτική φιλοσοφία* ή τον όρο *φιλοσοφία περί τα ανθρώπινα* ή καμιά φορά τον όρο *φιλοσοφία περί τα ηθικά*· τίποτα περισσότερο, τίποτα λιγότερο. Και έτσι πρέπει να το σκεφτόμαστε: σαν μία ενότητα. Άλλωστε, θα μάθουμε ότι δεν μπορούμε να μιλάμε για το άτομο χωρίς να μιλάμε για την πόλη και το ανάποδο. Αυτά θα τα δούμε σιγά σιγά.-

V1.1.3 Σχέδιο μαθήματος. (11')

<https://youtu.be/tgrKvCtpLuk>

απομαγνητοφώνηση *Asimения*

Για να είναι όλα ξεκάθαρα, θα ήθελα να δούμε το σχέδιο του μαθήματος μαζί, σήμερα, έτσι ώστε να ξέρετε ακριβώς τι κάνουμε. Αυτό που θα κάνουμε είναι να διαβάσουμε, με τη σειρά, όλα τα κεφάλαια που περιλαμβάνει το βιβλίο που είπαμε, τα *Ηθικά Νικομάχεια*. Θα ακολουθήσω ακριβώς την εννοιολογική ανάλυση του Αριστοτέλη σε όλα τα επιμέρους κεφάλαια. Προφανώς, σε κάποια πράγματα θα δώσω έμφαση, άλλα πράγματα θα τα αποσιωπήσω. Πιθανόν όλοι οι άνθρωποι να δίνουν έμφαση σε κάποια πολύ κεντρικά σημεία, αλλά ανάλογα με το ποιος διδάσκει κάθε φορά να υπάρχουν πράγματα που ο καθένας τονίζει και άλλα πράγματα που θεωρεί δευτερεύοντα. Έτσι θα συμβεί και στο δικό μας μάθημα.

Ξέρετε, τα *Ηθικά Νικομάχεια* δεν είναι εκεί μόνα τους, τα ακολουθεί μια τεράστια βιβλιογραφία, μια τεράστια ιστορία της υποδοχής των *Ηθικών Νικομαχειών*. Δεν σκεφτόμαστε σήμερα για τα *Ηθικά Νικομάχεια* όπως σκέφτονταν εκατό χρόνια πριν. Θέτουμε διαφορετικά ερωτήματα σ' αυτά και παίρνουμε διαφορετικές απαντήσεις. Και αυτός που τα διδάσκει κάθε φορά έχει τη δικιά του ερμηνεία. Δεν γίνεται κάποιος να κάνει μία ακαδημαϊκή παρουσίαση των *Ηθικών Νικομαχειών*· αυτή δεν θα έβγαζε νόημα, τελικά. Αναπόφευκτα υπάρχει πάντα ένα στοιχείο ερμηνείας.

Φυσικά, αφού το μάθημά μας στην ουσία είναι ένα προπτυχιακό μάθημα ή αντιστοιχεί σε ένα προπτυχιακό μάθημα, δεν θα εξετάζουμε εδώ ακριβώς ποια ερμηνεία ακολουθούμε, σε ποια ερμηνεία αντιπαρατιθέμεθα κ.ο.κ. Δεν θα μπούμε δηλαδή σε ένα τέτοιο διάλογο που θα ταίριαζε σε ένα μεταπτυχιακό μάθημα. Πολλές φορές, όμως, θα με ακούτε, κατά τη διάρκεια αυτών των 15 ωρών, να λέω, για παράδειγμα: “λένε ότι...” ή “υπάρχει η άποψη ότι...” Κάθε φορά, εκεί, θα κρύβεται μια μεγάλη παράδοση ερμηνείας του Αριστοτέλη με την οποία διαφωνώ, και εγώ έχω ακολουθήσει μια άλλη παράδοση ερμηνείας του Αριστοτέλη.

Πώς θα πρέπει εσείς να δουλέψετε; Εσείς θα πρέπει πρώτα να βλέπετε το βίντεο κάθε φορά. Μετά, η αμέσως επόμενη δουλειά θα είναι να επιστρέψετε στο κείμενο που έχουμε διαβάσει. Επιμένω πάρα πολύ σε αυτό, αλλά αυτές οι δέκα, πέντε, έξι, γραμμές του κειμένου κάθε φορά είναι το υλικό μας. Υπάρχει η ιδέα ότι η φιλοσοφία είναι γενικολογίες· δεν είναι! **Η φιλοσοφία είναι κάτι πολύ συγκεκριμένο, είναι κάτι πολύ υλικό.** Υπάρχει εκεί ένα κείμενο το οποίο μας δεσμεύει, το οποίο μας καθοδηγεί, και πρέπει να μάθουμε να το διαβάζουμε.

Εάν θέλετε, η δομή του μαθήματος, όπως το έχω οργανώσει, είναι σαν να είστε στην κουζίνα τού αναγνώστη του Αριστοτέλη. Δηλαδή, το μάθημα είναι φτιαγμένο έτσι ώστε να δείτε πώς ένα κείμενο που φαίνεται στην αρχή απρόσιτο, ακατανόητο, δαιδαλώδες, μπορεί κάποιος, τραβώντας κάποιες κλωστούλες, να το κάνει σιγά σιγά κατανοητό, προσιτό. Κι άμα είναι προσιτό, είναι όμορφο, είναι

ευχάριστο.

Άρα, πρώτη δουλειά: το βίντεο· δεύτερη δουλειά: να κοιτάξει κανείς το κείμενο· τρίτη δουλειά: να απαντήσει σε ερωτήσεις για το συγκεκριμένο κείμενο, το συγκεκριμένο βίντεο. Μετά, στο τέλος της εβδομάδας, να απαντήσει σε επαναληπτικές ερωτήσεις, να επιστρέψει στα κείμενα. Όπως θα δείτε, οι ερωτήσεις θα σας ωθούν να ξαναεπιστρέψετε στο κείμενο, να το ξαναδιαβάσετε. Όποιος έχει τον χρόνο, θα ήταν ευχής έργο, να διαβάσει όλη την ενότητα –θα δείτε τι είναι η ενότητα– απ’ την οποία έχω πάρει κάθε φορά το συγκεκριμένο απόσπασμα κ.ο.κ.

Θέλω δηλαδή τρία πράγματα να επιτύχουμε:

Το πρώτο πράγμα είναι να δούμε την ομορφιά του κειμένου. Υπάρχουν κάποιες σελίδες στα *Ηθικά Νικομάχεια* που είναι πανέμορφες· είναι σαν λογοτεχνικό κείμενο. Θέλω να το ευχαριστηθούμε αυτό!

Το δεύτερο είναι η αλήθεια: δηλαδή να καταλάβουμε ότι δεν είναι απλώς όμορφες, λένε αλήθειες, λένε πράγματα που είναι σωστά.

Και το τρίτο: η επιρροή τους, δηλαδή ότι είναι πράγματα που τελικά, με κάποιον τρόπο, είναι –όπως έλεγα και στην πρώτη μας συνάντηση– μέσα μας· είμαστε εμποτισμένοι μ’ αυτά. **Ομορφιά, αλήθεια, επιρροή**· θέλω και τρία. Κι αν ακολουθήσουμε αυτά τα στάδια στη μελέτη μας, νομίζω ότι και τα τρία θα επιτευχθούν.

Ας πάμε σε κάτι πιο πεζό, σε κάτι πιο υλικό. Μιλώ για τα *Ηθικά Νικομάχεια*. Έχω εδώ (στα χέρια μου) την έκδοση της Οξφόρδης, αυτή θα ακολουθήσουμε. Χωρίζεται σε δέκα, θα λέγαμε σήμερα, κεφάλαια. Ο τεχνικός όρος όμως να τα περιγράψουμε δεν είναι *κεφάλαια*, είναι *βιβλία*. Άρα θα μιλάμε για το πρώτο βιβλίο, το δεύτερο βιβλίο, το τρίτο βιβλίο, δέκα είναι· δέκα ενότητες, δέκα μεγάλα κεφάλαια. Θα τα λέμε *βιβλία* όμως. Το κάθε ένα από αυτά τα βιβλία έχει ένα συγκεκριμένο θέμα· πολλές φορές έχει δύο θέματα (δεν έχει σημασία). Χωρίζεται σε επιμέρους ενότητες· για να συνεννοηθούμε μεταξύ μας, αυτές θα τις λέμε ή *κεφάλαια* ή *ενότητες*. Άρα, εγώ κάθε φορά θα σας μιλάω για ένα βιβλίο και για ένα συγκεκριμένο κεφάλαιο ή μία συγκεκριμένη ενότητα. Αλλά αυτό δεν φτάνει να συνεννοηθούμε, πρέπει να ξέρουμε σε ποιον ακριβώς στίχο αναφερόμαστε κάθε φορά. Για να το κάνουμε αυτό, χρησιμοποιούμε μια αρίθμηση· χρησιμοποιούμε την αρίθμηση της πρωτότυπης έκδοσης. Όλοι στην ανθρωπότητα χρησιμοποιούν την ίδια αρίθμηση.

Τα *Ηθικά Νικομάχεια* συγκεκριμένα αρχίζουν από τη σελίδα 1094 των *Απάντων του Αριστοτέλη*. Άρα, περιέργως πώς, η πρώτη σειρά είναι στη σελίδα 1094. Τώρα αυτά τα *Άπαντα του Αριστοτέλη* είναι οργανωμένα κάπως σαν εφημερίδα· δηλαδή κάθε σελίδα έχει δύο στήλες. Για να ξέρουμε για ποια στήλη μιλάμε, κάθε φορά

πρέπει να λέμε άμα είναι η πρώτη, η άλφα, a, ή η δεύτερη, η βήτα, b. Άρα τι πρέπει να ξέρουμε κάθε φορά; Θα λέμε κάθε φορά, για παράδειγμα, με λατινικούς χαρακτήρες, με λατινικούς αριθμούς: πρώτο βιβλίο (I)· πρώτη ενότητα (1)· σε ποια συγκεκριμένη σελίδα; 1094. Σε ποια στήλη; άλφα: a· ποια σειρά; σειρές 4 έως 6 (4-6).

Άρα, η σωστή παραπομπή στα *Ηθικά Νικομάχεια* του Αριστοτέλη –αυτό που θα ακολουθήσουμε για να συνεννοηθούμε– θα είναι: **I 1 1094a4-6**, και έτσι ο καθένας στην ανθρωπότητα μπορεί να πάει στην πρωτότυπη έκδοση και να ξέρει σε ποιους στίχους αναφερόμαστε.

Θα υπάρχει άλλη μία δυσκολία. Δυστυχώς, καλώς ή κακώς, στα νέα Ελληνικά δεν υπάρχει αυτή τη στιγμή αξιόπιστη μετάφραση των *Ηθικών Νικομαχείων*. Υπάρχουν φιλολογικά σωστές μεταφράσεις, αλλά φιλοσοφικά προβληματικές μεταφράσεις. Άρα δεν μπορούμε να βασιστούμε σε καμία από αυτές. Η τεχνική που θα ακολουθήσουμε είναι η εξής: θα σας δίνω το αρχαίο κείμενο, εγώ θα κάνω κάθε φορά μία πρόχειρη, επαναλαμβάνω, μία πρόχειρη μετάφραση· όχι κατά λέξη, αλλά μία μετάφραση που να σας βάζει στο νόημα των αριστοτελικών προτάσεων. Φυσικά, όποιος θέλει μπορεί να χρησιμοποιήσει επικουρικά, συμβουλευτικά, οποιαδήποτε νεοελληνική μετάφραση νομίζει, αλλά θα πρέπει να ρίχνει κλεφτές ματιές σίγουρα και στο αρχαίο κείμενο, για να μην αποπροσανατολίζεται. Στο τετράδιο σας έχω και έναν οδηγό βιβλιογραφίας για το ποιες αγγλικές, γαλλικές ή άλλες μεταφράσεις μπορείτε να χρησιμοποιήσετε, ποια βιβλία υπάρχουν στα νέα Ελληνικά και ούτω καθεξής.

Θα είναι δύσκολο το μάθημα; Προϋποθέτει γνώσεις φιλοσοφίας; Το μάθημα δεν προϋποθέτει καμία γνώση. Ο οποιοσδήποτε δείξει ενδιαφέρον, θα μπορέσει να το παρακολουθήσει απ' την αρχή μέχρι το τέλος, και υπό μία έννοια το να δείξετε ενδιαφέρον είναι και δική μου ευθύνη· δηλαδή να παρουσιάσω το μάθημα με τρόπο ενδιαφέροντα. Θα δυσκολευτούμε κάποιες στιγμές; Προφανώς θα δυσκολευτούμε! Αλλά ξέρετε, είπα: τα *Ηθικά Νικομάχεια* είναι πολύ όμορφα, κι όταν κάποιος βλέπει αυτή την ομορφιά, τότε φαίνεται ότι είναι και απλά. Κι επειδή εγώ βλέπω την ομορφιά τους, νομίζω ότι μπορώ να σας τα παρουσιάσω όσο απλούστερα γίνεται. Όχι με σκοπό να τα απλοποιήσω ή να χάσουν το φιλοσοφικό τους νόημα. Όχι, αλλά θα δείτε ότι έχω προσπαθήσει κάθε φορά να εντάσσω το επί μέρους στο όλον, να συνδέω αυτό που μαθαίνουμε στο κάθε μάθημα με τη συνολική εικόνα που θα έχουμε στο τέλος.

Και νομίζω ότι έτσι θα καθοδηγηθείτε και καμία στιγμή δεν θα νιώσετε ότι σας έχω εγκαταλείψει στο έλεος της δυσκολίας του αριστοτελικού κειμένου. Νομίζω ότι με μεθοδικά, σιγά, αργά βήματα θα ανακαλύψουμε, όλοι μαζί, για άλλη μια φορά, την ομορφιά που κρύβουν μέσα τους τα *Ηθικά Νικομάχεια*. Θα ξεκινήσουμε στο επόμενο μας μάθημα με το κείμενο.

1.2: Ευδαιμονία-1

V1.2.1 Μια ζωή γεμάτη σκοπούς (I 1). (10')

<https://youtu.be/HIMnxV8GFE4>

απομαγνητοφώνηση Asimēnia /αντιπαραβολή sOFIARIZOPOULOU

Ξεκινάμε λοιπόν, τώρα, να μιλήσουμε για το ίδιο το κείμενο των *Ηθικών Νικομαχείων*. Όπως είπαμε την προηγούμενη φορά, τα *Ηθικά Νικομάχεια* είναι ένα κείμενο *πρακτικής φιλοσοφίας* και, για λόγους που θα εξηγήσουμε αργότερα, αυτό σημαίνει ότι τελικά θα μας δώσει μία απάντηση για το τι είναι η ανθρώπινη ζωή, πώς η ανθρώπινη ζωή μπορεί να γίνει ευτυχισμένη. Και η πρώτη λογική σκέψη είναι ότι για να αποφασίσεις “πώς μία ανθρώπινη ζωή θα είναι ευτυχισμένη”, πρέπει να ξέρεις τι δραστηριότητες γεμίζουν την ανθρώπινη ζωή. Και λέει ο Αριστοτέλης: ας δούμε τι είδους δραστηριότητες περιλαμβάνει η ανθρώπινη ζωή. Μπορούμε κάπως να τις κατηγοριοποιήσουμε;

Μία πρώτη σκέψη είναι να τις χωρίσουμε σε δύο μεγάλες κατηγορίες και να πούμε:

Τις πρώτες δραστηριότητες, ας τις ονομάσουμε *κατασκευές*. Η λέξη που χρησιμοποιεί ο Αριστοτέλης είναι “*ποίησις*”· καμιά φορά χρησιμοποιεί και τη λέξη “*κίνησις*”. Πώς πρέπει να τις σκεφτούμε; Το πιο απλό παράδειγμα είναι η κατασκευή ενός σπιτιού· σκεφτείτε το ως εξής: όση ώρα χτίζω, το σπίτι δεν υπάρχει· άπαξ και υπάρξει το σπίτι, έχω σταματήσει να χτίζω, άρα δεν είναι δυνατόν ταυτόχρονα να χτίζω και να υπάρχει και το αποτέλεσμα της δραστηριότητάς μου. Ας χρησιμοποιήσουμε έναν τεχνικό όρο για τα πούμε *το αποτέλεσμα*. Θα το λέμε *έργο*, οπότε μπορούμε να ξαναδιατυπώσουμε την πρόταση και να πούμε: “Όσο υπάρχει η δραστηριότητα της κατασκευής, δεν υπάρχει ακόμα το έργο· άπαξ και υπάρξει το έργο, η δραστηριότητα της κατασκευής έχει ήδη σταματήσει”. Μία όμορφη διατύπωση για να το πεις αυτό είναι να πεις ότι: Αυτές οι δραστηριότητες είναι τρόπον τινά *αυτοκτονικές*, δηλαδή πρέπει να σταματήσουν, για να δημιουργηθεί το αποτέλεσμά τους. Είναι η ζωή μας γεμάτη από τέτοιες δραστηριότητες; Ναι, κάνουμε πολλά τέτοια πράγματα· χτίζουμε σπίτια, γράφουμε ποιήματα, κατασκευάζουμε κιθάρες, παίζουμε κιθάρα, κάνουμε πάρα πολλά πράγματα. Είναι αυτά τελείως ασύνδετα μεταξύ τους; Όχι, μπορούμε να βρούμε έναν τρόπο να τα τοποθετήσουμε το ένα δίπλα στο άλλο ή το ένα μετά το άλλο. Ας πούμε, σε μία ιεραρχική σχέση. Σκεφτείτε το ως εξής: υπάρχει αυτός που φτιάχνει τα χαλινάρια· και φτιάχνει τα χαλινάρια για να τα χρησιμοποιήσει ο ιππέας. Ας υποθέσουμε ότι αυτός ο ιππέας είναι ένας στρατιώτης, και υπάρχει και ο στρατηγός που αποφασίζει πότε ο στρατιώτης πρέπει να δώσει τη μάχη και με ποιους όρους. Υπό αυτήν την έννοια, μπορούμε να πούμε ότι αυτός που φτιάχνει τα χαλινάρια ασκεί μία *υπηρετική δραστηριότητα* για χάρη του ιππέα, και ο ιππέας μια *υπηρετική δραστηριότητα* για χάρη του στρατηγού, ο οποίος παίρνει και τις τελικές αποφάσεις.

Ας ονομάσω τις πρώτες λοιπόν δραστηριότητες *υπηρετικές* και την τελευταία – αυτή του στρατηγού– ας την ονομάσω *αρχιτεκτονική*. Ποιο είναι το πρόβλημα σε όλα αυτά; Το πρόβλημα είναι ότι όλες αυτές οι δραστηριότητες, όπως είπαμε, έχουν ένα αποτέλεσμα που βρίσκεται έξω από τις δραστηριότητες – που εμφανίζεται δηλαδή ή που πραγματώνεται όταν η δραστηριότητα έχει τελειώσει. Κι αν ρωτήσουμε “γιατί κατασκευάζουμε σπίτια;” η απάντηση θα είναι: “επειδή χρειαζόμαστε σπίτια”. Άρα η αξία της δραστηριότητας οφείλεται στην αξία του σπιτιού, άρα η αξία της δραστηριότητας οφείλεται σε κάτι που βρίσκεται έξω από τη δραστηριότητα.

Υπάρχουν άραγε δραστηριότητες που έχουν την αξία τους μέσα τους; Γιατί να χρειαζόμαστε τέτοιες δραστηριότητες; Γιατί αν όλες οι δραστηριότητες της ζωής μας ήταν σαν τις προηγούμενες –σαν τις κατασκευές, δηλαδή– τότε πάντα, αν έπρεπε να μιλήσω για την αξία τους, θα έπρεπε η αξία τους να ανάγεται σε κάτι έξω από αυτές. και πάλι σε κάτι έξω, και πάλι σε κάτι έξω. Για παράδειγμα: η δραστηριότητα του χαλινοποιού είναι να φτιάχνει χαλινάρια· η αξία της είναι στα χαλινάρια, αλλά η αξία των χαλιναριών εξαρτάται από το πώς τα χρησιμοποιεί ο ιππέας, και η αξία του ιππέα από το πώς αποφασίζει να τον χρησιμοποιήσει ο στρατηγός· και η αξία του στρατηγού από την αξία που έχει η νίκη. Γιατί έχει αξία η νίκη στον πόλεμο; Γιατί έχει αξία η δραστηριότητα του στρατιώτη; Τίποτα δεν ξέρουμε από όλα αυτά. Αλλά εμείς αυτό θέλουμε να μάθουμε: γιατί έχει αξία αυτό που κάνουμε. Διότι μόνο αν έχει αξία αυτό που κάνουμε, θα έχει αξία και η ζωή μας.

Υπάρχει κι άλλο πρόβλημα με αυτές τις δραστηριότητες: είναι ότι δεν μπορούν να ενταχθούν όλες σε μία ιεραρχική σχέση, όπως ήταν αυτή ανάμεσα στον χαλινοποιό και στον στρατηγό. Σκεφτείτε “γιατρός-στρατηγός”: ποιος υπόκειται σε ποιον; Άλλες φορές ο γιατρός θα διατάξει τον στρατηγό να προστατεύσει το νοσοκομείο – από τον εχθρό για παράδειγμα– άλλες φορές όμως μπορείς να πεις ότι ο στρατηγός θα διατάξει τον γιατρό να δηλητηριάσει τον εχθρό. Άρα, εδώ δεν είναι σαφές ποια είναι *αρχιτεκτονική* και ποια είναι *υπηρετική* τέχνη. Άρα, ξανά γεννάται το ερώτημα: υπάρχουν άραγε δραστηριότητες άλλου τύπου; δραστηριότητες τέτοιες που να έχουν την αξία μέσα τους;

Είπα στην αρχή ότι ο Αριστοτέλης χωρίζει τις ανθρώπινες δραστηριότητες, πάνω-κάτω, σε δύο κατηγορίες. Μέχρι τώρα έχω ασχοληθεί μόνο με την πρώτη· ας δούμε πώς περιγράφει τη δεύτερη. Σας δίνω ένα παράδειγμα: μία τέτοια δραστηριότητα στο μυαλό του Αριστοτέλη, που έχει την αξία μέσα της, είναι μία *πράξη ανδρείας*. Τι είναι μια *πράξη ανδρείας*; Μια *πράξη ανδρείας* είναι μία δραστηριότητα, που η αξία της βρίσκεται στο ότι ο στρατιώτης καταφέρνει να καταπολεμήσει τον φόβο του και να δείξει ότι θα κάνει τα πάντα, ας πούμε, για να προστατέψει την πατρίδα του. Ο στρατιώτης αυτή τη φορά δεν κρίνεται από το αν θα νικήσει ή όχι, δεν κρίνεται δηλαδή απ’ το αποτέλεσμα που θα φέρει· κρίνεται μόνο απ’ το αν, την ώρα της δραστηριότητας, καταφέρνει να καταπολεμήσει τον φόβο του και να σταθεί, ας

πούμε, ικανός να πραγματώσει το ιδανικό της *ανδρείας*.

Φαίνεται λοιπόν ότι με κάποιο τρόπο υπάρχουν δραστηριότητες που έχουν την ολοκλήρωσή τους μέσα τους. Άρα, και που η αξία τους βρίσκεται, τρόπον τινά, μέσα τους. Έμαθα κάτι, βρήκα μία λύση στο πρόβλημα πώς θα κρίνω τις δραστηριότητες του ανθρώπου; Όχι, δεν βρήκα κάποια λύση, διότι υπό μία έννοια κι ο δειλός το ίδιο πράγμα κάνει· κάνει μία δραστηριότητα, που κρίνεται με βάση το αν καταφέρνει ή όχι να υπερνικήσει τον φόβο του· απλώς ο δειλός δεν καταφέρνει να υπερνικήσει τον φόβο του. Αλλά και πάλι ίδιας μορφής είναι η δραστηριότητα. Ή σκεφτείτε και το άλλο: παράδειγμα τέτοιας δραστηριότητας του Αριστοτέλη δεν είναι μόνο οι ηθικές πράξεις, παράδειγμα τέτοιας δραστηριότητας είναι και το να βλέπω. Δηλαδή, ενόσω βλέπω κάνω συνέχεια το ίδιο πράγμα, και αν με ρωτήσεις “γιατί βλέπω”, η απάντηση είναι πάλι “για να δω”, δεν είναι ότι θα δημιουργήσω κάτι που θα μείνει εκεί όταν η δραστηριότητά μου θα έχει σταματήσει. Μπορεί να βλέπω καλύτερα, μπορεί να βλέπω πιο θολά, μπορεί να βλέπω πιο κοντά· πάντως, ενόσω κάνω τη δραστηριότητα, κάνω πάντα το ίδιο πράγμα: πάντα βλέπω. Κι αν υπάρχει μία αξία σε αυτή τη δραστηριότητα, αν υπάρχει κάτι που πετυχαίνω, το πετυχαίνω ενόσω βλέπω.

Έτσι λοιπόν, ενώ πράγματι χωρίσαμε τις ανθρώπινες δραστηριότητες σε δύο κατηγορίες και ενώ φαίνεται το συμπέρασμά μας να είναι πως οι δεύτερες κατηγορίες είναι πιο κατάλληλες για να μας δώσουν απάντηση για την αξία της ανθρώπινης ζωής, δεν ξέρω ακόμα καθόλου ποιες είναι εκείνες οι δραστηριότητες που πράγματι έχουν αξία· και δεν έχω καν βρει ακόμα ένα κριτήριο για το πώς πρέπει να αποφασίσω ποιες από όλες τις δραστηριότητες –ας πούμε του δειλού ή του ανδρείου; το να βλέπω ή να κάνω κάτι άλλο;– έχουν πράγματι αξία και μπορούν να ομορφύνουν την ανθρώπινη ζωή. Τίποτα δεν ξέρω από όλα αυτά· και θα αργήσω να τα μάθω. Ας κρατήσουμε πάντως την πρώτη κατηγοριοποίηση ανάμεσα σε δραστηριότητες, που τις ονομάσαμε *κατασκευές* (*ποιήσεις* ή *κινήσεις*) και στις άλλες δραστηριότητες (που το παράδειγμά τους ήταν ας πούμε η *ηθική πράξη*) και τις οποίες ας τις ονομάσουμε προς στιγμήν *ενέργειες*.

V1.2.2 Δυνατότητες και δράσεις. (6')

<https://youtu.be/RUDf1ZkzpLk>

απομαγνητοφώνηση MEDIALUZ / αντιπαραβολή Asimenia

Στο προηγούμενο μάθημα είδαμε μία διάκριση ανάμεσα σε δύο τύπους δραστηριοτήτων, και τις πρώτες τις ονομάσαμε *ποιήσεις* ή *κινήσεις* και τις δεύτερες τις ονομάσαμε *ενέργειες*. Η μια από τις μεγάλες δυσκολίες, όταν διαβάζουμε Αριστοτέλη, είναι ότι πολλές φορές, μα πάρα πολλές φορές, χρησιμοποιεί την ίδια έννοια, την ίδια λέξη, ως πούμε, με δύο διαφορετικές σημασίες, μία *στενή* και μία *ευρεία*. Έτσι λοιπόν μπορεί να χωρίζει τις ανθρώπινες δραστηριότητες σε δύο κατηγορίες και να λέει τις μεν *ποιήσεις* και τις άλλες *ενέργειες*, αλλά μπορεί να ονομάζει άλλες φορές όλες τις ανθρώπινες δραστηριότητες *ενέργειες*, και πρέπει να καταλάβεις αν η λέξη “ενέργεια” είναι η γενική έννοια ή αν είναι η ειδική έννοια, και πολλές φορές μαλώνουν οι αριστοτελιστές για το αν σε ένα συγκεκριμένο χωρίο σημαίνει το γενικό ή το ειδικό.

Γιατί τα λέω όλα αυτά; Τα λέω όλα αυτά γιατί τώρα θα κάνουμε ένα εμβόλιμο μάθημα, τρόπον τινά, θα αναφερθούμε σε δύο έννοιες που εισαγάγει ο Αριστοτέλης, όχι στα *Ηθικά Νικομάχεια* αλλά στα *Μετά τα φυσικά* και που χρησιμοποιεί φυσικά σε όλο του το υπόλοιπο έργο, αλλά εκεί τις ορίζει. Πού; Στο βιβλίο Θ των *Μετά τα Φυσικά*, στη όγδοη ενότητα. Οι δύο αυτές έννοιες είναι οι έννοιες *δύναμις* και *ενέργεια*.

Τη λέξη “δύναμις” –πώς να τη μεταφράσουμε;– ως την πούμε *ικανότητα*, και θα δείτε γιατί τη μεταφράζω έτσι μέσα από ένα παράδειγμα. Το πιο απλό παράδειγμα πάλι είναι το παράδειγμα της οικοδομικής τέχνης, της οικοδομικής δραστηριότητας, ως πούμε, ή στα συμφραζόμενα στα οποία βρισκόμαστε τώρα, της οικοδομικής ενέργειας. Σκεφτείτε το ως εξής: άλλο πράγμα να μπορώ να οικοδομήσω, άλλο πράγμα να οικοδομώ πράγματι τώρα· το πρώτο είναι η δυνατότητα που έχω, το δεύτερο είναι η δραστηριότητα που κάνω.

Και μπορεί να ρωτήσει κανείς: ποιο προηγείται; Αν ρωτήσει “ποιο προηγείται;” η πρώτη απάντηση που θα πάρει, η πρώτη απάντηση που θα δώσετε εσείς, φαίνεται να είναι ότι “προηγείται η δυνατότητα και έπεται η δραστηριότητα”. Ο Αριστοτέλης θέλει να μας πείσει ότι αυτή είναι μία λανθασμένη απάντηση, ανάποδα είναι τα πράγματα: προτεραιότητα έχει η δραστηριότητα, η ενέργεια δηλαδή, και όχι η δυνατότητα. Γιατί; Σκεφτείτε το, λέει ο Αριστοτέλης, με τρεις τρόπους:

Ο πρώτος τρόπος είναι μέσω του ορισμού· αν θέλω να ορίσω τη δυνατότητα –τι σημαίνει δηλαδή κάποιος να έχει την ικανότητα να χτίσει–, δεν πρέπει να εξηγήσω τι σημαίνει να χτίζει κανείς; Άρα, ως προς τον ορισμό ή αλλιώς ως προς τον λόγο, τι προηγείται η δραστηριότητα ή η δυνατότητα; Μα η δραστηριότητα φυσικά, αφού αυτή θα μου εξηγήσει και τη δυνατότητα. Και καλά, θ’ απαντήσετε εσείς, ως προς τον χρόνο; Κάποιος πρώτα δεν αποκτάει την ικανότητα και μετά δεν είναι σε θέση να κάνει τη δραστηριότητα; Ναι, σε επίπεδο ατόμου, έτσι φαίνεται να είναι, αλλά

σκεφτείτε το αλλιώς: δεν πρέπει ήδη κάποιος να έχει οικοδομήσει για να με μάθει πώς να οικοδομώ; Δεν πρέπει δηλαδή κάποιος να κάνει ήδη τη δραστηριότητα πριν εγώ αποκτήσω την ικανότητα; Ή σκεφτείτε το κι αλλιώς: πώς θα αποκτήσω την ικανότητα; Λέει ο Αριστοτέλης: “για να αποκτήσω την ικανότητα να οικοδομώ, πρέπει να αρχίσω να χτίζω”. Άρα και πάλι η δραστηριότητα, ως προς τη γένεση, προηγείται της απόκτησης της ικανότητας. Άρα, πρώτα, ως προς τον λόγο, δεύτερον ως προς τον χρόνο και τρίτον, λέει ο Αριστοτέλης, ως προς την ουσία. Πρέπει να έχει υπάρξει πάντα κάποιος, που είναι ήδη οικοδόμος, για να μάθει εμένα, που δεν είμαι ακόμα, ώστε να αποκτήσω την ικανότητα να οικοδομώ. Ή ας το πούμε πιο απλά: για να γεννηθεί, για παράδειγμα, ένα παιδί πρέπει πάντα να υπάρχει ήδη ένας πατέρας, που θα παραγάγει το σπέρμα και με βάση αυτό θα δοθεί η δυνατότητα σε ένα παιδί να ζήσει.

Άρα, φαίνεται να μην είναι τελείως αντίθετη στην ανθρώπινη εμπειρία η σκέψη, πως οι ενέργειες, οι δραστηριότητες, προηγούνται στην πραγματικότητα από τις δυνατότητες. Ο αριστοτελικός κόσμος φαίνεται να είναι ένας κόσμος γεμάτος από ενέργειες· θα λέγαμε το ιδεατό στο μυαλό του θα ήταν να υπάρχει ένα ον που είναι καθαρή ενέργεια και δεν έχει μέσα του τίποτα ως δυνατότητα· ό,τι είναι να πραγματώσει, το πραγματώνει συνεχώς με τον ίδιο τρόπο και πλήρως. Ένα τέτοιο ον θα ήταν ο Θεός για παράδειγμα. Στον κόσμο που ζούμε εμείς, υπάρχουν φυσικά και ενέργειες, υπάρχουν και δυνατότητες· είναι ένας θα λέγαμε *μικτός* κόσμος, αλλά και μέσα σε αυτόν τον μικτό κόσμο, πάντα οι δραστηριότητες, οι ενέργειες, θα είναι ανώτερες, σημαντικότερες, θα έχουν μέσα τους μεγαλύτερη αξία από τις δυνατότητες.-

V1.2.3 Ευδαιμονία και πολιτική (I 1). (13')

<https://youtu.be/PyxYJEqgnck>

απομαγνητοφώνηση Aspi & Asimonia / αντιπαραβολή Asimonia & Aspi

Σήμερα, θα προσπαθήσουμε να κάνουμε κάτι πιο δύσκολο από ό,τι είδαμε τις προηγούμενες φορές. Πιο δύσκολο γιατί θα προσπαθήσουμε να διαβάσουμε κείμενο, αριστοτελικό κείμενο, από τα *Ηθικά Νικομάχεια*, από το πρώτο βιβλίο, το δεύτερο κεφάλαιο ή ενότητα, όπως θέλετε ως το ονομάσετε.

Έχω δώσει τίτλο: *ευδαιμονία και πολιτική*. Θα σας εξηγήσω μόνο τη λέξη “ευδαιμονία” προς στιγμήν. Ας το σκεφτείτε ως εξής: τι είπαμε ότι ψάχνουμε να βρούμε; Ψάχνουμε να βρούμε τι δίνει αξία στην ανθρώπινη ζωή· τι είναι εκείνο το πράγμα που η αξία του δεν θα ανάγεται σε κάτι άλλο, θα έχει την αξία μέσα του· τι είναι εκείνο που αν το βρω θα μπορώ να εξηγήσω την αξία όλων των ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Ε, ας ονομάσουμε αυτό το πράγμα *ευδαιμονία*. Δεν ξέρουμε ακόμα τι είναι, θα δυσκολευτούμε πολύ να το καταλάβουμε, αλλά δεν είναι της παρούσης· ας το πούμε αυτή τη στιγμή *ευδαιμονία*.

Και λέει ο Αριστοτέλης (έχετε μπροστά σας το κείμενο, είναι στα αρχαία Ελληνικά, εγώ θα κάνω μία πρόχειρη ενδεικτική μετάφραση κατευθείαν στα νέα Ελληνικά):

1.2.3. Ευδαιμονία και Πολιτική (I 1-2).

I 2 1094^a18-^b7: Η πολιτική (επιστήμη) ως αρχιτεκτονική.

- (1) Εἰ δὴ τι τέλος ἐστὶ τῶν πρακτῶν ὃ δι’ αὐτὸ βουλόμεθα, τᾶλλα δὲ διὰ τοῦτο, καὶ μὴ πάντα δι’ ἕτερον αἰρούμεθα [...], δῆλον ὡς τοῦτ’ ἂν εἴη τἀγαθὸν καὶ τὸ ἄριστον. [...]
- (2) εἰ δ’ οὕτω, πειρατέον τύπῳ γε περιλαβεῖν αὐτὸ τί ποτ’ ἐστὶ καὶ τίνος τῶν ἐπιστημῶν ἢ δυνάμεων.
- (3) δόξειε δ’ ἂν τῆς κυριωτάτης καὶ μάλιστα ἀρχιτεκτονικῆς. τοιαύτη δ’ ἡ πολιτικὴ φαίνεται·
- (4) τίνας γὰρ εἶναι χρεῶν τῶν ἐπιστημῶν ἐν ταῖς πόλεσι, καὶ ποίας ἐκάστους μαθάνειν καὶ μέχρι τίνος, **αὕτη διατάσσει**· ὀρώμεν δὲ καὶ τὰς ἐντιμοτάτας τῶν δυνάμεων ὑπὸ ταύτην οὔσας, οἷον στρατηγικὴν οἰκονομικὴν ῥητορικὴν. **χρωμένης δὲ ταύτης ταῖς λοιπαῖς [πρακτικαῖς] τῶν ἐπιστημῶν, ἔτι δὲ νομοθετοῦσης τί δεῖ πράττειν καὶ τίνων ἀπέχεσθαι, τὸ ταύτης τέλος περιέχει ἂν τὰ τῶν ἄλλων, ὥστε τοῦτ’ ἂν εἴη τἀνθρώπινον ἀγαθόν.**

“Αν υπάρχει κάποιος σκοπός των πραγμάτων εκείνων που επιτυγχάνω με τις πράξεις μου (των πρακτῶν), ένας σκοπός τον οποίον τρόπον τινά θα επιθυμώ γι’ αυτόν τον ίδιο, και θα επιθυμώ τα υπόλοιπα πράγματα για χάρη του πρώτου και αν δεν είναι όλα τα πράγματα τέτοια που τα επιλέγουμε για χάρη κάποιου άλλου, τότε είναι προφανές ότι αυτό το πρώτο θα είναι το αγαθό και το άριστο”.

Δύσκολη και πολύ σημαντική πρόταση· ας προσπαθήσουμε να την αποκωδικοποιήσουμε. Αν υπάρχει κάποιος σκοπός... μιλάγαμε τόση ώρα για ανθρώπινες δραστηριότητες· όλες οι ανθρώπινες δραστηριότητες ορίζονται με βάση τον σκοπό τους. Είπαμε όμως ότι χωρίζονται σε δύο κατηγορίες: εκείνες που έχουν τον σκοπό μέσα τους, όπως είναι το να βλέπω ή να κάνω μια ηθική πράξη ανδρείας, και εκείνες που έχουν τον σκοπό έξω από τις ίδιες τις δραστηριότητες, όπως ήταν η κατασκευή ενός σπιτιού, που ο σκοπός είναι το ίδιο το σπίτι. Αν λοιπόν ψάχνουμε να βρούμε ποιες δραστηριότητες έχουν την αξία μέσα τους ή ποιες δραστηριότητες είναι εκείνες που θα μας βοηθήσουν να εξηγήσουμε τον σκοπό της ανθρώπινης ζωής εν γένει, πού είναι εύλογο να βρούμε αυτή την αξία; στις δραστηριότητες που είναι σαν τις ενέργειες, σαν την ηθική πράξη ή στις δραστηριότητες που είναι σαν την κατασκευή ενός σπιτιού; Μα στις πρώτες, γιατί στις δεύτερες ο σκοπός βρίσκεται έξω, και πάλι πρέπει να εξηγήσω γιατί έχει αξία αυτός ο σκοπός και να έχω μία αναγωγή στο άπειρο.

Λέει ο Αριστοτέλης: “ο σκοπός εκείνων που μπορώ να επιτύχω με τις πράξεις μου”. Αν έχει μια αξία η ανθρώπινη ζωή αυτή θα οφείλεται στις δραστηριότητες που κάνω. Αν υπάρχει δηλαδή κάτι αγαθό –αγαθό (πώς θα το καταλάβω;): κάτι που έχει αξία–, αν υπάρχει κάτι αγαθό μέσα στον κόσμο, που με ενδιαφέρει σε ένα βιβλίο ηθικής φιλοσοφίας, αυτό πρέπει να έχει σχέση με τις ανθρώπινες πράξεις. Δεν μπορεί να είναι, για παράδειγμα, ένα δώρο του θεού ή δεν μπορεί να είναι κάτι που συμβαίνει από τη φύση, ή δεν μπορεί να είναι στοιχείο τύχης· πρέπει να είναι κάτι που εγώ έχω πραγματοποιήσει μέσα από τις πράξεις μου.

Είδατε τι έκανα: για να εξηγήσω κάτι –και έτσι θα το κάνουμε σε όλο το μάθημα και έτσι πρέπει να γίνεται στη φιλοσοφία εν γένει–, για να καταλάβω γιατί λέει κάτι ο Αριστοτέλης, πρέπει να καταλάβω τι θα μπορούσε να λέει στη θέση του και γιατί δεν λέει το β, γ, δ και λέει το συγκεκριμένο. Γιατί κάθε φορά, αυτό που θα μπορούσε να λέει είναι πράγματα που άλλοι έχουν πει ή που ο κοινός άνθρωπος θα μπορούσε να σκεφτεί, και ο Αριστοτέλης κάθε φορά παίρνει μία θέση –και κρυφά έχει αρνηθεί άλλες επιλογές που θα μπορούσε κανείς να προτείνει–, για το τι είναι ευδαιμονία, για το τι είναι ανθρώπινο αγαθό, για το τι επιδιώκουμε στη ζωή ή τι είναι το σημαντικότερο, δηλαδή το άριστο.

Τι μάθαμε από την πρώτη πρόταση; Μάθαμε ότι εάν θέλουμε να βρούμε το κέντρο αυτού που έχει αξία για την ανθρώπινη ζωή, αυτό πρέπει να βρίσκεται μέσα σε μία δραστηριότητα την οποία την επιλέγουμε για αυτήν την ίδια και όχι για χάρη κάποιας άλλης. Και με βάση αυτά που ήδη ξέρουμε, συμπεράναμε ότι μία τέτοια δραστηριότητα πρέπει να είναι σαν αυτό που ονομάσαμε *ενέργεια* και όχι σαν αυτό που ονομάσαμε *κατασκευή* ή *ποίηση*.

Και συνεχίζει στη δεύτερη πρόταση: αν έτσι έχουν τα πράγματα ας προσπαθήσουμε να περιγράψουμε, σε γενικές γραμμές –ως προς τη μορφή, ως προς τον τύπο της– τι είναι αυτό το πράγμα –δηλαδή ποιο; το αγαθό και το άριστο– και ποιας *επιστήμης* ή *δύναμης* είναι αντικείμενο. Εδώ οι λέξεις, αυτές οι

δύο, είναι συνώνυμες· θα εξηγήσω αργότερα γιατί. Τι με ενδιαφέρει εδώ να καταλάβω; Με ενδιαφέρει να καταλάβω ότι το ανθρώπινο αγαθό είναι ζήτημα **επιστήμης**: δεν είναι ζήτημα έμπνευσης (δεν θα μου πει ο ποιητής τι είναι το αγαθό – ο ποιητής με τους σύγχρονους όρους, εννοώ–, θα μου το πει ένας επιστήμονας τι είναι το αγαθό). Ό,τι είναι *αγαθό* στον Αριστοτέλη είναι πάντα αντικείμενο γνώσης, γιατί είναι πάντα κάτι προσδιορισμένο. Αλλά δεν έχω μάθει τίποτα ακόμα, γιατί δεν έχω μάθει **ποιας** επιστήμης είναι αντικείμενο· απλώς ότι πρέπει να είναι αντικείμενο μιας επιστήμης. Τι μορφής είναι αυτή η επιστήμη; Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα κρύβεται στην αριστοτελική λέξη “τύπω”, αλλά δεν μπορούμε να το εξηγήσουμε ακόμα· θα χρειαστεί να μάθουμε πρώτα πολλά άλλα πράγματα.

Και συνεχίζει ο Αριστοτέλης: φαίνεται μάλιστα ότι θα είναι της πιο –ας το μεταφράσω– σημαντικής, αυτής που έχει τη μεγαλύτερη εξουσία, το μεγαλύτερο κύρος –θα μπορούσα να πω– και της κατεξοχήν **αρχιτεκτονικής**. Ξέρουμε τι είναι αρχιτεκτονική γνώση: είναι αυτή για την οποία όλες οι άλλες είναι *υπηρετικές*· “τοιαύτη δε η πολιτική φαίνεται”: κι αυτή φαίνεται να είναι –ποια; η επιστήμη εκείνη που φαίνεται να έχει σαν αντικείμενό της το *αγαθό*, το άριστο, το σημαντικότερο, τη μεγαλύτερη αξία για την ανθρώπινη ζωή– η πολιτική επιστήμη. **Η πολιτική επιστήμη!** Γιατί, ποια άλλη θα μπορούσε δηλαδή να είναι; Θα μπορούσε να είναι μια επιστήμη που έχει να κάνει με τεχνικές δραστηριότητες. Θα μπορούσε κάποιος να προτείνει ότι ο στρατηγός αποφασίζει για το ποιο είναι το άριστο και το αγαθό για την ανθρώπινη ζωή. Θα μπορούσε κάποιος να πει σήμερα ότι ο οικονομολόγος είναι αυτός που ξέρει. Όχι, λέει ο Αριστοτέλης, μια πολιτική επιστήμη.

Η πολιτική επιστήμη, στο μυαλό του Αριστοτέλη, είναι μια επιστήμη που έχει σαν αντικείμενό της *δραστηριότητες*, όχι *κατασκευές*· πολιτικές και ηθικές πράξεις, ας πούμε, για να συνεννοηθούμε προς στιγμήν. Υπάρχουν άλλοι πιθανοί υποψήφιοι, άλλες δηλαδή επιστημονικές γνώσεις που θα μπορούσαν να πάρουν τη θέση της πολιτικής; Και για εμάς σήμερα, αλλά ακόμα και για την εποχή του Αριστοτέλη, υπήρχαν· για παράδειγμα, τι θα απαντούσαμε αν κάποιος έλεγε ότι η ψυχολογία ή η βιολογία του ανθρώπινου οργανισμού είναι η επιστήμη εκείνη που θα μας μάθει ποιο είναι το αγαθό, γιατί αυτή θα μας απαντήσει στο ερώτημα τι είναι άνθρωπος, για παράδειγμα, ή πώς λειτουργεί η ανθρώπινη ψυχή, για παράδειγμα. Αλλά το βλέπετε, είναι ξεκάθαρο· ο Αριστοτέλης αρνείται αυτές τις επιλογές: η πολιτική, όχι η ψυχολογία, όχι η βιολογία. Βέβαια είναι πολύ πιθανό τελικά να αποδειχτεί ότι ο πολιτικός επιστήμονας πρέπει να ξέρει ψυχολογία, πρέπει να ξέρει –αυτό που θα λέγαμε σήμερα– οικονομικά, πρέπει να ξέρει –αυτό που θα λέγαμε σήμερα– βιολογία. Όμως, πολιτικός θα είναι· αυτός που κατέχει την επιστήμη της πολιτικής. Τι ακριβώς είναι η επιστήμη της πολιτικής θα το μάθουμε άλλη στιγμή.

Γιατί η πολιτική γνώση, η πολιτική επιστήμη να έχει την πρωτοκαθεδρία; Το εξηγεί το επόμενο χωρίο (η 4η ενότητα): γιατί αυτή αποφασίζει ποιες επιστήμες χρειαζόμαστε και πόσο· μάλιστα λέει το κείμενο “αυτή διατάζει ποιες επιστήμες και πόσο”. Βλέπετε λέει και πράγματα που σήμερα μας φαίνονται περίεργα: «ποιες

πρέπει να μαθαίνει ο καθένας και μέχρι ποιανού σημείου». Τι σημαίνει αυτό; Σημαίνει ότι η επιστημονική γνώση δεν είναι αυτοσκοπός· η πολιτική θα αποφασίσει πόση γνώση χρειαζόμαστε για κάθε πράγμα· διότι η πολιτική είναι η αρχιτεκτονική. Τι σημαίνει αρχιτεκτονική; Αυτή που διατάζει όλες τις άλλες· αυτή που καθορίζει πόσο, γιατί, ποια στιγμή, με ποιον τρόπο, σε ποια σχέση, χρειαζόμαστε όλες τις άλλες ή αλλιώς αυτή που βάζει όλες τις άλλες να κάνουν αυτό που η πρώτη αποφασίζει. Το λέει το κείμενο: τις χρησιμοποιεί (“**χρωμένης**”) όλες τις άλλες· όλες, το λέει: τα των άλλων, “**ταῖς λοιπαῖς**”, όλες. Δεν υπάρχει τίποτα, καμία δραστηριότητα της ανθρώπινης ζωής η οποία να μην υπάγεται σε αυτό που αποφασίζει η πολιτική επιστήμη. Αυτό μας φαίνεται, εμάς σήμερα, λίγο περίεργες και κάποιος θα αποφασίσει για μας τι πρέπει να κάνουμε στον δημόσιο και στον ιδιωτικό μας βίο. Όχι, δεν είναι αυτή η σκέψη, η σκέψη είναι αλλιώς. Η σκέψη είναι: αν υπάρχει μια επιστήμη που ξέρει τι είναι ευδαιμονία, που ξέρει δηλαδή τι είναι το καλύτερο για την ανθρώπινη ζωή ή ποια είναι η καλύτερη ανθρώπινη ζωή, αυτή η επιστήμη δεν θα αποφασίσει για όλες μου τις δραστηριότητες; Γιατί, υπάρχει ένα κομμάτι της ζωής μου που θέλω να εξαιρεθεί από την ευδαιμονία; Όχι, όλη η ανθρώπινη ζωή μου θέλω να έχει ευδαιμονία.

Αν κάποιος ξέρει, αν υποθέσουμε ότι κάποιος ξέρει –και ο Αριστοτέλης πιστεύει ότι κάποιος ξέρει– τι είναι ευδαιμονία για την ανθρώπινη ζωή, τότε αυτός πρέπει να μπορεί να καθορίσει όλες τις υπόλοιπες δραστηριότητες και να τις βάλει, ας πούμε, σε μια τάξη. Να ορίσει πότε και πώς πρέπει να πραγματώνονται. Και λέει το κείμενο λοιπόν: “**τὸ ταύτης τέλος**”, δηλαδή ο σκοπός που η πολιτική γνώση αποφασίζει για τους ανθρώπους, εμπεριέχει όλους τους άλλους. Αυτό το *εμπεριέχει*, για λόγους που θα μάθουμε αργότερα, πρέπει να το μεταφράσουμε “*περιχαράσσει*” ή “*ορίζει*” ή “*καθορίζει όλες τις άλλες*”. Αν λοιπόν κάποιος ήξερε αυτόν τον ανθρώπινο σκοπό, τον σκοπό της ανθρώπινης ζωής, αυτό που κάνει την ανθρώπινη ζωή να έχει αξία, ή αυτό που λέει το κείμενο “το ανθρώπινο αγαθό”, αυτός θα ήταν ο κάτοχος της πολιτικής επιστήμης. Και αν υπάρχει αυτή η γνώση, τότε πράγματι, αυτός θα έπρεπε να αποφασίζει για όλες τις ανθρώπινες δραστηριότητες. Όταν λέω αποφασίζει, τι εννοώ; Το λέει το κείμενο: να νομοθετεί. Θα είναι αντικείμενο λοιπόν γνώσης και ταυτόχρονα αντικείμενο νομοθεσίας, η οποία θα καθορίζει πλήρως τον τρόπο της ανθρώπινης ζωής. Αυτό όμως ψάχνουμε· ψάχνουμε να βρούμε: υπάρχει αυτή η επιστήμη; Μπορεί πράγματι να προσδιορίσει τι είναι ευδαιμονία; Ποιος θα κατέχει αυτή την επιστήμη; ποιες είναι οι προϋποθέσεις; Τίποτα δεν ξέρουμε από όλα αυτά. Έχουμε πολλή δουλειά ακόμα να κάνουμε.-

1.3: Ευδαιμονία-2

V1.3.1 Ποια ζωή να ζήσω (I 5);

<https://youtu.be/23wjhgjCOEY>

απομαγνητοφώνηση sOFIATIZOPOULOU / αντιπαραβολή Asimonia

Μετά το προηγούμενο μάθημα, που αφορούσε τη σχέση της *ευδαιμονίας* με την *πολιτική*, και αφού μας έχει μείνει ακόμα σε εκκρεμότητα το ερώτημα “τι είναι ευδαιμονία;” θα προσπαθήσουμε σήμερα, μαζί με τον Αριστοτέλη, να δώσουμε μία απάντηση στο ερώτημα αυτό. Βλέπετε αλλάξαμε χώρο, είμαστε σε εξωτερικό χώρο, και ο λόγος είναι ότι αυτά που μας λείει είναι, σχεδόν, πράγματα που μπορούμε να τα δούμε και εμείς από τη σημερινή μας ζωή. Και αυτό που μας λείει πρώτα πρώτα –στο χωρίο που σας έχω δώσει, δηλαδή στο πρώτο βιβλίο, το πέμπτο κεφάλαιο– είναι ότι το τι είναι *ευδαιμονία*, ό,τι και να είναι αυτό, πρέπει να το αποφασίσουμε, πρέπει να το καταλάβουμε με βάση τους *βίους* μας, “**εκ των βίων**”. Εκ των βίων; Γιατί επιμένει; Επιμένει για δύο λόγους:

Ο πρώτος είναι ότι δεν πρέπει να έχουμε την ψευδαίσθηση πως μια απλή θεωρητική συζήτηση, μια απλή θεωρητική ανάλυση, θα ήταν ποτέ σε θέση να εξηγήσει τι είναι *ευδαιμονία* αν δεν είχε σαν δεδομένο (σαν εμπειρικό δεδομένο, αν θέλετε) την ίδια την ανθρώπινη ζωή, τον τρόπο με τον οποίο ζούμε. Είδατε, χρησιμοποίησα τη λέξη “ζωή”, κακώς· ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί τη λέξη “βίος” και η λέξη “βίος” δεν είναι το ίδιο πράγμα με τη λέξη “ζωή”. Η λέξη “βίος” έχει μέσα της και μία χρονική διάρκεια, υποδηλώνει μια χρονική διάρκεια· η *ζωή* είναι, ίσως, αυτό που μοιραζόμαστε με τα ζώα, ο *βίος* είναι κάτι που αρμόζει μόνο σε ανθρώπους. Και ποιοι είναι αυτοί οι βίοι; Ποιες είναι οι ανθρώπινες ζωές; Πώς ζούνε οι άνθρωποι τις ζωές τους; Οι άνθρωποι τις ζωές τους τις ζούνε με τρεις τρόπους, λέει ο Αριστοτέλης. Τρεις τρόπους. Όλοι οι άνθρωποι; Ναι, όλοι οι άνθρωποι. Υπάρχουν άλλοι; Δεν υπάρχουν άλλοι. Τρεις τρόποι υπάρχουν. Και θα δείτε, ότι τελικά, αυτή η κατηγοριοποίηση –ας σας φαίνεται, ίσως, αρχικά *στενή*– είναι εξαιρετικά ευρεία και περιλαμβάνει πράγματι όλους τους τρόπους με τους οποίους ζούνε οι άνθρωποι. Και ποιοι είναι αυτοί;

1.3.1. Ποια ζωή να ζήσω (I 5);

I 5 1095^b14-96^a10: οι τρεις βίοι.

τὸ γὰρ ἀγαθὸν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν οὐκ ἀλόγως εἰκόασιν **ἐκ τῶν βίων** ὑπολαμβάνειν οἱ μὲν πολλοὶ καὶ φορτικώτατοι τὴν ἡδονήν· διὸ καὶ τὸν βίον ἀγαπῶσι τὸν **ἄπολαυστικόν**. **τρεῖς** γὰρ εἰσι μάλιστα οἱ προύχοντες, ὃ τε νῦν εἰρημένος καὶ ὁ **πολιτικὸς** καὶ τρίτος ὁ **θεωρητικὸς**.

(1) οἱ μὲν οὖν πολλοὶ παντελῶς **ἀνδραποδώδεις** φαίνονται **βοσκημάτων βίων** προαιρούμενοι, τυγχάνουσι δὲ λόγου διὰ τὸ πολλοὺς τῶν ἐν ταῖς **ἐξουσίαις**

ὁμοιοπαθεῖν Σαρδαναπάλλω.

- (2) οἱ δὲ χαρίεντες καὶ πρακτικοὶ **τιμῆν**· τοῦ γὰρ πολιτικοῦ βίου σχεδὸν τοῦτο τέλος φαίνεται δ' ἐπιπολαιότερον εἶναι τοῦ ζητουμένου·
(2α) δοκεῖ γὰρ ἐν τοῖς τιμῶσι μᾶλλον εἶναι ἢ ἐν τῷ τιμωμένῳ [...]
(2β) ἔτι δ' εὐόκασι τὴν τιμὴν διώκειν ἵνα πιστεύσωσιν ἑαυτοὺς ἀγαθοὺς εἶναι· ζητοῦσι γοῦν ὑπὸ τῶν φρονίμων τιμᾶσθαι, καὶ παρ' οἷς γινώσκονται, καὶ ἐπ' ἀρετῆ· δῆλον οὖν ὅτι κατὰ γε τούτους ἡ ἀρετὴ κρείττων.
(2γ) τάχα δὲ καὶ μᾶλλον ἂν τις τέλος τοῦ πολιτικοῦ βίου ταύτην ὑπολάβοι.
φαίνεται δὲ ἀτελεστέρα καὶ αὕτη· δοκεῖ γὰρ ἐνδέχεσθαι καὶ καθεύδειν ἔχοντα τὴν ἀρετὴν ἢ ἀπρακτεῖν διὰ βίου,
(2δ) καὶ πρὸς τούτοις κακοπαθεῖν καὶ ἀτυχεῖν τὰ μέγιστα [...].
- (3) τρίτος δ' ἐστὶν ὁ θεωρητικὸς, ὑπὲρ οὗ τὴν ἐπίσκεψιν ἐν τοῖς ἐπομένοις ποιησόμεθα.*
- (4) Ὁ δὲ **χρηματιστῆς** βίαιός τις ἐστίν, καὶ ὁ πλοῦτος δῆλον ὅτι οὐ τὸ ζητούμενον ἀγαθόν· χρήσιμον γὰρ καὶ ἄλλου χάριν.¹

* **Πολιτικά, VII 2 1324^a16-7**: ὁ ξενικὸς καὶ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ἀπολελυμένος [...]

Ο πρῶτος εἶναι ὁ **απολαυστικός**. Σε τι βασίζεται; Στην *ἡδονή*. *Ἡδονή*: ευχαρίστηση, απόλαυση, ηδύ, το ευχάριστο, το απολαυστικό. Ποια ἡδονή εννοεῖ ἐδῶ; Τη σωματικὴ ἡδονή. Ποιο εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς; Ἡ ἄμεση επαφή καὶ ὅτι εἶναι στο “τώρα” κάθε φορά, δεν ἔχει μᾶκρος. Αλλά αὐτός ὁ απολαυστικός βίος δεν εἶναι αὐτό που λέμε στην καθημερινότητά μας *ἡδονή*. Εἶναι κάτι πολὺ πιο συγκεκριμένο καὶ μας το λέει τὸ κείμενο τι εἶναι. Εἶναι λέει: “Αὐτόν τον βίον τον ζοῦνε οἱ ἄνθρωποι που εἶναι ἀνδραποδώδεις”, δηλαδή; δουλικοί. Δηλαδή; Αὐτοὶ που ζοῦνε “βοσκημάτων βίον”. βίον βοσκημάτων: “σαν ζῶα που βόσκουν δηλαδή”. Καταλαβαίνετε, ἤδη μέσα ἐδῶ, ὅτι ἔχουμε κάτι σαν αντιφατικότητα αὐτοῦ του βίου, γιατί ἐνῶ εἶναι βίος, δηλαδή ἕνας ἀνθρώπινος τρόπος νὰ ζεῖ κανεὶς, οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ τον ζοῦν ὡς εἴαν νὰ ἦταν ζῶα. Δε θα μπορεῖ νὰ εἶναι αὐτός ὁ ἀνώτερος ἀνθρώπινος βίος, διότι αὐτός μας φέρνει πολὺ κοντά, σε κάτι που εἶναι κατώτερο ἀπὸ μας, στα ζῶα.

Ποιος εἶναι ὁ δεύτερος βίος τοῦ Ἀριστοτέλη; Ὁ **πολιτικός βίος**. Πολιτικός βίος; Ὁ βίος που ζοῦμε μαζί με τους ἄλλους μέσα σε ἀνθρώπινες κοινότητες. Πού τον περιγράφει; Σε ὅλο τὸ χωρίο που σας ἔχω ἐδῶ ξεχωρίσει ὡς χωρίο δύο [2]. Καὶ λέει πῶς πρέπει νὰ σκεφτῶ τον πολιτικὸ βίον; Ἡ πρώτη ἀπάντηση στο ἐρώτημα: “ποια εἶναι ἡ ἀξία του πολιτικοῦ βίου”, ἡ πρώτη ἀπάντηση που περιμένει ὁ Ἀριστοτέλης ἀπὸ ἐσάς, ἀπὸ μένα, ἀπὸ ἕναν κοινὸ ἄνθρωπο, εἶναι ὅτι εἶναι ἡ *τιμῆ*. *Τιμῆ* ἄς το μεταφράσουμε “δημόσια ἀναγνώριση”. Εἶναι σωστὴ ἡ ἀπάντηση αὐτῆς; (Μ' ὅσα ἤδη ξέρουμε, με αὐτὰ τὰ λίγα που ξέρουμε με τὰ τρία μαθήματα που ἔχουμε κάνει). Μπορεῖ ἡ *τιμῆ* νὰ εἶναι μία σωστὴ ἀπάντηση στο ἐρώτημα: “τι δίνει ἀξία στην

¹ Ἡ πρόταση (4) θα ἀναλυθεῖ στο ἐπόμενο μάθημα (1.3.2.).

ανθρώπινη “ζωή”; ποιο είναι το βασικό συστατικό της ευδαιμονίας ή το βασικό κριτήριο της ευδαιμονίας;” Όχι, δεν μπορεί, και τον λόγο τον ξέρετε· διότι η *ευδαιμονία* και αυτό που της δίνει αξία πρέπει να έχει σχέση με μια δραστηριότητα, αλλά η *τιμή* δεν είναι κάτι που κάνω εγώ. Η τιμή είναι κάτι που μου αποδίδουν οι άλλοι· άρα, εγώ το παθαίνω, το υφίσταμαι, δεν το πραγματώνω. Άρα, στην πραγματικότητα είναι σαν να λέω ότι η αξία της δικιάς μου “ζωής” εξαρτάται από κάτι που κάνει κάποιος άλλος και αυτό είναι παράλογο.

Πόσο μάλλον που για να έχει αξία η τιμή που μου δίνει ο άλλος, δεν πρέπει να είναι οποιοσδήποτε ο άλλος, πρέπει να είναι κάποιος που είναι *ενάρετος*, κάποιος που ο ίδιος έχει αξία. Βάλτε επιπλέον το στοιχείο πως για να έχει νόημα να θέλω να πάρω τιμή πρέπει να την αξίζω και εγώ αυτή την τιμή. Άρα, η *τιμή* σαν απάντηση είναι λανθασμένη, διότι φαίνεται ότι εξαρτάται από πάρα πολλά άλλα πράγματα. Ποια είναι αυτά; Ποια ανέφερα και τις δύο φορές; Ανέφερα κάτι σαν *αρετή*. Για να αξίζω την τιμή και για να αξίζει αυτός που μου τη δίνει πρέπει να είμαστε *ενάρετοι*, να έχουμε κάποια *αρετή*. Δηλαδή, *αρετή*: “να κάνουμε κάτι καλά”.

Την *αρετή*, λέει ο Αριστοτέλης όμως –αμέσως πιο κάτω, δηλαδή στο χωρίο 2(γ), απ’ αυτά που σας έχω δώσει–, μπορεί να τη σκεφτεί κανείς με δύο τρόπους. Ας πούμε: “ένα δίκαιος άνθρωπος τη στιγμή που κοιμάται δίκαιος είναι, αλλά δεν κάνει κάτι· είναι κυριολεκτικά όμως δίκαιος, δηλαδή πραγματώνει τον εαυτό του ως δίκαιο τη στιγμή που κάνει μια πράξη δικαιοσύνης.” Την ίδια *αρετή* έχει και στις δύο περιπτώσεις, είτε κοιμάται είτε την ενεργοποιεί. Όμως, πότε αυτή η *αρετή* αξίζει; Πότε, αντίστροφα, μπορώ να καταλάβω την αξία αυτής της *αρετής*; Πότε μπορώ να δω αυτή την *αρετή* ζωντανά, σε δράση; Μα φυσικά μόνο στη δεύτερη περίπτωση, δηλαδή τη στιγμή που κάνει την πράξη της *αρετής*. Άρα, βλέπουμε ότι και η απάντηση: “η *αρετή* είναι το κέντρο του πολιτικού βίου” δεν είναι επαρκής· πρέπει να μιλήσουμε περαιτέρω για αυτή την *αρετή* με βάση μια δραστηριότητα. Και μάλιστα μια δραστηριότητα –αμέσως προσθέτει το κείμενο– που θα δείξει με ποιον τρόπο τινά θα διαχειριζόμαστε την τύχη, τα πράγματα που μας συμβαίνουν. Δεν ξέρουμε ακόμη τίποτα γι’ αυτά τα πράγματα.

Αυτό που καταλάβαμε, μόλις τώρα, είναι ότι ο πολιτικός βίος, τρόπον τινά, έχει δύο σκαλοπάτια. Ένα πρώτο, απλοϊκό, στοιχειώδες, αντιφατικό στην ουσία σκαλοπάτι, εκείνου που πιστεύει ότι το κέντρο του είναι απλώς η τιμή. Ένα ανώτερο σκαλοπάτι εκείνου που πιστεύει ότι το κέντρο του πολιτικού βίου είναι η *αρετή*, είτε είναι ο πολιτικός βίος του ίδιου του πολίτη είτε είναι ο πολιτικός βίος εκείνου που έχει μία πολιτική εξουσία, που συμβαίνει τώρα να έχει μια πολιτική εξουσία.

Και στις δύο περιπτώσεις όμως βλέπετε, ότι άλλη απάντηση είναι η *τιμή* και αφορά άλλους ανθρώπους· και άλλη απάντηση είναι η *αρετή* και αφορά άλλους ανθρώπους. Άρα μέσα στον πολιτικό βίο υπάρχει μια διαφοροποίηση κι αν όσους βασίζονται απλώς στην τιμή μπορούμε να τους εξαιρέσουμε σαν αντιφατικούς, τους άλλους πρέπει να τους λάβουμε σοβαρά υπόψη μας· θα είναι πράγματι αυτός ένας υποψήφιος βίος, για να γίνει ο άνθρωπος ευτυχισμένος. Δεν ξέρουμε τι ακριβώς

περιλαμβάνει, αλλά καταλαβαίνουμε ότι εδώ υπάρχει κάτι σημαντικό.

Περίεργως πώς, όμως –και μέχρι το τέλος θα μας βασανίζει αυτό το “περίεργως πώς”– ο πολιτικός βίος δεν είναι ο τελειότερος βίος στο μυαλό του Αριστοτέλη. Με κάποιον τρόπο δεν είναι ο σημαντικότερος βίος που μπορεί να εκλάβει, να αποφασίσει, να υιοθετήσει, ένας άνθρωπος – ένα “ανθρώπινο υποκείμενο” θα λέγαμε σήμερα. Γιατί υπάρχει ένας τρίτος βίος και αυτόν τον ονομάζει **θεωρητικό βίο**.

Θεωρητικός; Η λέξη “θεωρία” σήμερα σημαίνει πάρα πολλά πράγματα, τότε όμως – ή μάλλον στα συμφραζόμενα αυτά– όταν ο Αριστοτέλης μιλάει για *θεωρητικό βίο*, μιλάει για κάτι πολύ συγκεκριμένο· θεωρία στο μυαλό του είναι το “να μπορώ να γνωρίζω τις αρχές των αιώνιων όντων”, δηλαδή να κάνω –χωρίς να μπω τώρα σε λεπτομέρειες– είτε θεολογία, είτε αστρονομία, είτε μαθηματικά. Αυτή η δραστηριότητα, δηλαδή το να αφιερώσω τη ζωή μου σε μία από αυτές τις δραστηριότητες για να γνωρίζω τις *αρχές των όντων* αυτών τα οποία δεν αλλάζουν ποτέ, αυτό, αυτό με ένα περίεργο τρόπο... –γιατί περίεργο; περίεργο διότι το αντικείμενο αυτών των επιστημών δεν είναι ο ίδιος ο άνθρωπος, δεν είναι η ανθρώπινη ευδαιμονία· είναι κάτι άλλο, δεν είμαι εγώ, είναι αυτά τα αιώνια όντα, εγώ δεν είμαι αιώνιο ον– και όμως αυτός ο θεωρητικός βίος, αυτή η θεωρητική δραστηριότητα, στο μυαλό του Αριστοτέλη, φαίνεται να είναι ο τέλειος ανθρώπινος βίος –δεν ξέρω ακόμα γιατί. Και κυρίως, δεν ξέρω ακόμα ποια μπορεί να είναι η σχέση αυτού του θεωρητικού βίου με τον δεύτερο βίο, που κι αυτόν τον θεωρήσαμε υποψήφιο, σημαντικό υποψήφιο, για να μας πει: “τι είναι η ευδαιμονία. ‘Η, τέλος πάντων, είναι δυνατόν κάποιος να ζει εκτός πόλης;” Τι μάθαμε τόσο χρόνια στο σχολείο; Δεν μάθαμε ότι ο Αριστοτέλης έλεγε ότι “ο άνθρωπος είναι πολιτικό ον”; Τι είδους βίος είναι αυτός ο θεωρητικός; Πόσο μάλλον που στη φράση που σας έχω από *τα Πολιτικά*, ονομάζεται και *ξενικός*. Ξενικός: δηλαδή, αποτραβηγμένος από την πολιτική κοινωνία, αποκομμένος από την πολιτική κοινωνία. Τι είδους βίος είναι αυτός; Δεν ξέρουμε.

Σήμερα μάθαμε απλώς ότι υπάρχουν πολλές απαντήσεις στο ερώτημα: “τι είναι η ευδαιμονία”. Κάποιες από αυτές, ήδη με τα εργαλεία που έχουμε, είπαμε ότι είναι αντιφατικές και έμειναν δύο υποψήφιοι: ένα είδος πολιτικού βίου και ο θεωρητικός βίος που δεν έχουμε καταλάβει ακριβώς τι είναι. Την απάντηση όμως στο ερώτημα για τη σχέση ανάμεσα στον πολιτικό και στον θεωρητικό βίο θα τη δώσουμε στο τελευταίο μάθημα, γιατί και ο Αριστοτέλης στο δέκατο και τελευταίο βιβλίο των *Ηθικών Νικομαχείων* μας τη δίνει. Στα επόμενα μαθήματα, μέχρι να φτάσουμε εκεί, θα κάνουμε μικρά βηματάκια στην προσπάθειά μας να καταλάβουμε το περιεχόμενο των δύο βίων, του *πολιτικού* και του *θεωρητικού*.–

V1.3.2: Όταν ο πλούτος γίνεται τέχνη της ζωής (Πολιτικά I 8-9). (15')

<https://youtu.be/20a4wFAGS-8>

απομαγνητοφώνηση Rico / αντιπαραβολή Asimonia

Σήμερα τελειώνει η πρώτη εβδομάδα μαθημάτων και νομίζω ότι θα τελειώσει ευχάριστα, γιατί θα συζητήσουμε σήμερα κάτι, που μας αφορά όλους· αφορά οποιονδήποτε Ευρωπαίο του 21ου αιώνα, και είναι η σχέση ανάμεσα στην οικονομία και την πολιτική. Το ερώτημα δηλαδή που ζούμε όλοι και είναι: έχει δικαίωμα η οικονομία να αντικαταστήσει την πολιτική; Να το πω αλλιώς: έχει δικαίωμα εκείνος που γνωρίζει, που έχει την τέχνη –όπως μάθαμε να λέμε στο πρώτο μάθημα– για την απόκτηση του πλούτου, να αντικαταστήσει τον πολιτικό – που θυμίζω, είναι εκείνος, που στο μυαλό του Αριστοτέλη έχει μία πρακτική γνώση– για το πώς πρέπει να ζούμε;

Βέβαια, οι λέξεις που χρησιμοποίησα δεν είναι αριστοτελικές· *οικονομία* στον Αριστοτέλη είναι η διαχείριση του οίκου και είναι μία πρακτική γνώση, είναι μία γνώση που λέει “πώς θα είναι ευδαίμων ο οίκος”. Χρησιμοποίησα, λοιπόν, σύγχρονους όρους. Πώς ονομάζει ο Αριστοτέλης αυτό που θα λέγαμε σήμερα οικονομία; Το ονομάζει *χρηματιστική*. Τι είναι η χρηματιστική; *Χρηματιστική* είναι η παραγωγή πλούτου. Εδώ μάλιστα, θα μιλήσω -τουλάχιστον στην αρχή- για αυτό που ο Αριστοτέλης ονομάζει “κακή χρηματιστική” και πολλές φορές την ταυτίζει μ’ αυτό που λέει *καπηλική*: όχι απλώς απόκτηση πλούτου, αλλά -στο μυαλό του- απόκτηση πλούτου για χάρη του πλούτου και μάλιστα με βασικό όχημα πλούτου το νόμισμα· όχι αγαθά, αλλά το νόμισμα. Και το ερώτημα είναι: χωρίς να χρησιμοποιήσουμε ηθικοδιδασκτικούς όρους –χωρίς δηλαδή να μετατρέψουμε την ηθική φιλοσοφία σ’ ένα απλό είδος διαπαιδαγώγησης– έχουμε επιχειρήματα ενάντια σ’ εκείνον που θα ισχυριζόταν ότι η χρηματιστική μπορεί ν’ αντικαταστήσει την πολιτική; Αυτό είναι το ερώτημα του Αριστοτέλη. Και η απάντησή του θα είναι: Όχι, η καπηλική δεν έχει το δικαίωμα να αντικαταστήσει την πολιτική. Κι ο λόγος είναι ότι, αν διεκδικήσει αυτό το δικαίωμα, θα πέσει σε αντίφαση και θα δούμε πώς.

1.3.2. Όταν ο πλούτος γίνεται τέχνη ζωής (Πολιτικά I 8-9).

Πολιτικά, I 9 1257^b23-58^a14

- (1) καὶ ἄπειρος δὴ οὗτος ὁ πλοῦτος, ὁ ἀπὸ ταύτης τῆς χρηματιστικῆς.
- (2) ὥσπερ γὰρ ἡ ἰατρικὴ τοῦ ὑγιαίνειν εἰς ἄπειρόν ἐστι, καὶ ἐκάστη τῶν τεχνῶν τοῦ τέλους εἰς ἄπειρον (ὅτι μάλιστα γὰρ ἐκεῖνο βούλονται ποιεῖν), **τῶν δὲ πρὸς τὸ τέλος οὐκ εἰς ἄπειρον** (πέρας γὰρ τὸ τέλος πάσαις), οὕτω καὶ ταύτης τῆς χρηματιστικῆς οὐκ ἔστι τοῦ τέλους πέρας, τέλος δὲ ὁ τοιοῦτος πλοῦτος καὶ χρημάτων κτῆσις. [...] καὶ διατελοῦσιν ἢ **σῶζειν** οἰόμενοι δεῖν ἢ **αὔξειν** τὴν τοῦ νομίσματος οὐσίαν εἰς ἄπειρον.
- (3) αἴτιον δὲ ταύτης τῆς διαθέσεως **τὸ σπουδάζειν περὶ τὸ ζῆν**, ἀλλὰ μὴ τὸ εὖ ζῆν [...]
- (4) ὅσοι δὲ καὶ τοῦ εὖ ζῆν ἐπιβάλλονται **τὸ πρὸς τὰς ἀπολαύσεις τὰς σωματικὰς**

ζητοῦσιν, ὥστ' ἐπεὶ καὶ τοῦτ' ἐν τῇ κτήσει φαίνεται ὑπάρχειν, πᾶσα ἡ διατριβὴ περὶ τὸν χρηματισμὸν ἐστὶ [...]

- (5) κὰν μὴ διὰ τῆς χρηματιστικῆς δύνωνται πορίζειν, δι' ἄλλης αἰτίας τοῦτο πειρῶνται, **ἐκάστη χρώμενοι τῶν δυνάμεων οὐ κατὰ φύσιν**. ἀνδρείας γὰρ οὐ χρήματα ποιεῖν ἐστὶν ἀλλὰ θάρσος, οὐδὲ στρατηγικῆς καὶ ἰατρικῆς, ἀλλὰ τῆς μὲν νίκην τῆς δ' ὑγίειαν. **οἱ δὲ πάσας ποιοῦσι χρηματιστικάς**, ὡς τοῦτο τέλος ὄν, πρὸς δὲ τὸ τέλος ἅπαντα δέον ἀπαντᾶν.

Λέει ο Αριστοτέλης στο χωρίο που σας έχω δώσει: Τι λέει η χρηματιστική; Λέει ότι επιδιώκει ἀπειρο πλούτο. Δηλαδή, ποτέ ο πλούτος δεν είναι αρκετός, χρειάζεται παραπάνω πλούτος. Πρέπει να παραγάγω συνέχεια επιπλέον πλούτο – είτε αγαθά, είτε νόμισμα. Και ποιο είναι το πρόβλημα σ' αυτή την ἀπειρότητα του πλούτου; Λέει η επόμενη πρόταση, η οποία είναι –αλήθεια– λίγο δύσκολη, γιατί κάνει μία αντιστοίχιση ανάμεσα στη χρηματιστική και στην ἰατρική.

Και λέει για την ἰατρική (δεν τα λέει ἔτσι ακριβῶς, ἀλλὰ θα σας το ἀναλύσω, για να καταλάβουμε τι εννοεῖ). Λέει ὅτι την ἰατρική μπόρεῖς να τη σκεφτεῖς με δύο τρόπους: Ο πρώτος τρόπος είναι σαν μια τεχνική δραστηριότητα, ὅπως μάθαμε για την οικοδομική. Δηλαδή, το τι είναι η υγεία δεν είναι ἀπειρο, ἀλλὰ καθορίζεται ἀπὸ την ἴδια τη φύση, ἄς πούμε, του ἀνθρώπινου σώματος, τι είναι υγεία ἀνθρώπινου σώματος. Ἄρα, αυτό δεν είναι ἀπειρο, είναι κάτι περατὸ και μάλιστα ἐπιδέχεται ὀρισμὸ. Ὡς προς τον λόγο, λοιπόν. Ταυτόχρονα –ὅπως μάθαμε στο πρώτο μάθημα– εἴναι μία τεχνική δραστηριότητα η ἰατρική, τότε εἶναι περατὴ και ὡς προς τον χρόνο, δηλαδή τελειώνει η θεραπεία του συγκεκριμένου ἀσθενή, ὅταν ο ἀσθενής γίνεται καλά. Εἶναι ἀνόητο να πεις ὅτι η θεραπεία συνεχίζεται, ἐνῶ ο ἀσθενής ἔχει ἤδη γίνει καλά, ἔχει ἐπανέλθει η υγεία του. Ἄρα, εἶναι περατὴ και ὡς προς τον χρόνο. Και, τρίτον, εἶναι περατὴ ὡς προς τα ὄργανά της. Δηλαδή, το τι εἶναι η υγεία και το πῶς γίνεται η θεραπεία, καθορίζει και τα ὄργανα που χρειαζόμαστε για να την πραγματοποιήσω.

Μόνον ὑπὸ μία ἔννοια εἶναι ἀπειρη η ἰατρική. Ὑπὸ ποια ἔννοια; Λέει ἐδῶ το κείμενο: Ὑπὸ την ἔννοια ὅτι “βούλεται την υγεία ἐπ' ἀπειρον”. Τι εννοεῖ δηλαδή; Εννοεῖ, ὅτι η ἰατρική –ὄχι ὡς δραστηριότητα, ἀλλὰ ὡς **σῶμα γνώσης**– εἶναι ἀπειρο, ὑπὸ την ἔννοια ὅτι μέσα της εἶναι συνδεδεμένη πάντα –ἀπειρα, θα λέγαμε– με τον στόχο, που εἶναι να θεραπεύει ὅποιον ἀνθρώπο εμφανίζεται ἀρρώστος. Και ὅσο ὑπάρχουν ἀρρώστοι ἀνθρώποι, τόσο θα ὑπάρχει η ἰατρική. Ἀν κάποια, μέρα, με κάποιο τρόπο, δεν ξέρω... μαγικό, οἱ ἀνθρώποι δεν ἀρρώστειναν, τότε φυσικά, δεν θα ὑπῆρχε η ἰατρική. Ἀλλὰ ὅσο ὑπάρχει πρόβλημα ἀρρώστιας, ἀπειρα –στο διηνεκές–, η ἰατρική θα ἔχει σαν στόχο της να ἐπαναφέρει την ἀνθρώπινη υγεία.

Τι χωρίσα, λοιπόν; Χώρισα την *περατότητα* της ἰατρικής, ὡς δραστηριότητας, ἀπὸ την *ἀπειρία* της ἰατρικής ὡς ἐνός σώματος γνώσης. Και λέει ο Αριστοτέλης: Ποιο λάθος κάνει η χρηματιστική; Συγχέει αὐτά τα δύο πράγματα. Θεωρεῖ ὅτι, ἀπ' ἀκρῆ σ' ἀκρῆ, ἔχει ἓνα στοιχεῖο *ἀπειρίας*. Δηλαδή, ὄχι μόνον σαν σῶμα γνώσης, ἀλλὰ και σαν δραστηριότητα, ὅτι δηλαδή πρέπει να συνεχίζεται ἐπ' ἀπειρον, ὡς εἴναι να μην

υπήρχε τέλος ως προς τον χρόνο, τέλος ως προς το αγαθό, που πρέπει κάποιος να αποκτήσει, ούτε τέλος ως προς τα μέσα με τα οποία πρέπει να το αποκτήσει. Συγχέει, δηλαδή, η χρηματιστική την περατότητα που αποδώσαμε μόλις τώρα στη δραστηριότητα της ιατρικής με την απειρία που έχει η ιατρική ως άπειρο σώμα γνώσης.

Και; Και πού είναι η αντίφαση; Μα η αντίφαση είναι η εξής: δεν μπορείς να διεκδικείς τη θέση της πολιτικής, και ταυτόχρονα να ισχυρίζεσαι ότι αυτό που κάνεις είναι μια τεχνική, παραγωγική δραστηριότητα. Γιατί αυτά είναι αντιφατικά; Με τον ίδιο τρόπο που θα ήταν αντιφατικά στην ιατρική: [θα] ήταν σαν να λες ότι θα συνεχίζεις να θεραπεύεις τον άρρωστο, ενώ ο άρρωστος έχει γίνει καλά, ότι θα συνεχίζεις να χτίζεις το σπίτι, ενώ το σπίτι έχει ολοκληρωθεί. Τόσο αντιφατική είναι η χρηματιστική, άμα θέλει να είναι ταυτόχρονα και μια παραγωγική δραστηριότητα, δηλαδή και κάτι να κατασκευάζει και να εμφανίζεται ως πολιτική δραστηριότητα. Δεν γίνονται και τα δύο ταυτόχρονα.

Και μας το λέει αμέσως ο Αριστοτέλης, μας λέει: Ποιος είναι ο στόχος της; Είναι η αύξηση. Τι σημαίνει η αύξηση του πλούτου; Σημαίνει ότι ποτέ ο πλούτος, όπως έχει τώρα, δεν είναι αξία από μόνος του. Υπάρχει πάντα ένα μέγεθος (ποιο μέγεθος; το επόμενο μέγεθος, το αμέσως επόμενο μέγεθος του πλούτου) που είναι ανώτερο από το προηγούμενο. Και αυτό –αυτό ισχυρίζεται η χρηματιστική– εις άπειρον. Άρα, κανένας πλούτος δεν είναι αξία, σε κανένα πλούτο δεν μπορείς να σταματήσεις. Πάντα ο παραπάνω πλούτος είναι καλύτερος από τον προηγούμενο. Και πάντα επιβάλλει να κάνεις ακόμα κάποια βήματα· όχι το ίδιο πράγμα, κάποια επιπλέον βήματα για να παραγάγεις επιπλέον πλούτο.

Αυτή είναι η αντίφαση. Σαν να λέει ο γιατρός ότι, ενώ έχει θεραπευτεί ο ασθενής – που το να τον θεραπεύσει είναι ήδη αγαθό– αυτός θα συνεχίσει να τον θεραπεύει.

Και λέει ο Αριστοτέλης: Είναι τόσο αντιφατική, τόσο παράλογη αυτή η διεκδίκηση της χρηματιστικής που, στην πραγματικότητα, αυτοί που ισχυρίζονται ότι ο βίος τους είναι χρηματιστικός, τι κάνουν; Μιλάνε μόνο για το *ζην*, όχι για το *εν ζην*. Τι σημαίνει αυτό; Σαν να μιλάνε για μια δραστηριότητα –το να αποκτάς συνεχώς πλούτο– χωρίς να καταλαβαίνουν καν το ερώτημα τι σημαίνει αγαθή δραστηριότητα, *εν*. Θυμάστε ότι στο προηγούμενο κείμενο, στο κείμενο με τους τρεις βίους –θα το είχατε προσέξει, φαντάζομαι– υπήρχε μία προτασούλα στο τέλος, την οποία δεν σχολίασα στο προηγούμενο μάθημα. Ήταν μια προτασούλα για τον χρηματιστικό βίο, και δεν τη σχολίασα, για να μη δοθεί η εντύπωση ότι ο χρηματιστικός είναι ένας τέταρτος βίος –δεν υπάρχει τέταρτος βίος, *τρεις* είναι οι βίοι στον Αριστοτέλη. Γιατί τον έβαζε εκεί τον χρηματιστικό; Τον έβαλε εκεί για να πει στην πραγματικότητα ότι, ενώ φαίνεται να είναι κομμάτι του πολιτικού βίου – γιατί τα χρήματα, ο πλούτος, οι συναλλαγές, προϋποθέτουν μια πολιτική κοινότητα, οπωσδήποτε– στην πραγματικότητα μοιάζει με τον απολαυστικό βίο. Δηλαδή, σαν να ενδιαφέρεται για το σκέτο *ζην* –όπως τα ζώα– και όχι για το *εν ζην*, γιατί είναι αυτό που δίνει δηλαδή, πραγματικά αξία στην ανθρώπινη ζωή.

Και η φράση 4, η πρόταση 4 έρχεται να ισχυροποιήσει αυτόν τον υπαινιγμό. Γιατί, λέει: γιατί στην πραγματικότητα, άμα πιέσω αυτούς τους ανθρώπους και τους πω: “Μα δώσε μου μια απάντηση για το *ευ ζην*” η απάντηση δεν θα είναι ότι αυτό που τους ενδιαφέρει –αυτό από το οποίο παίρνουν ηδονή– είναι τελικά ο πλούτος, αλλά θα είναι οι απολαύσεις, που μπορούν να κατακτήσουν μέσω του πλούτου. Βγάζουν χρήματα για να πηγαίνουν ταξίδια, βγάζουν χρήματα για καλά δείπνα, βγάζουν χρήματα για... για κάτι άλλο, για κάποια απόλαυση. Εδώ ο Αριστοτέλης το λέει *σωματικές*: εμείς σήμερα θα μπορούσαμε να προσθέσουμε κι άλλες, γι’ αυτό έβαλα τα ταξίδια.

Δεν κάνει μόνο αυτό. Έχει κι άλλη μια εγγενή αντίφαση ο χρηματιστικός βίος. Ποια είναι αυτή; Μα, μας λέει ότι μπορεί να φέρει την ευδαιμονία. Ο χρηματιστής μας λέει ότι μπορεί ν’ αντικαταστήσει τον πολιτικό. Μα, η ευδαιμονία τι είναι; Η ευδαιμονία είναι κάτι που θα παράγεται, που θα δημιουργείται τη στιγμή που κάνω τις ανθρώπινες δραστηριότητες, που τις κάνω σύμφωνα με τη φύση τους. Όχι για να τις καταργήσω, όχι να τις αλλοιώσω, αλλά να βρω ποιες δραστηριότητες κάνει ο άνθρωπος και πώς αυτές μέσα τους μπορούν ν’ αποτελέσουν κομμάτια, μέρη, πραγματώσεις –ό,τι θέλετε– της ανθρώπινης ευδαιμονίας. Τι κάνει όμως ο χρηματιστικός βίος, λέει ο Αριστοτέλης. Κοιτάξτε τι όμορφα το λέει: Χρησιμοποιεί τις υπόλοιπες δυνάμεις –δηλαδή τις ικανότητες των ανθρώπων– “*οὐ κατὰ φύσιν*”, όχι σύμφωνα με τη φύση τους. Για παράδειγμα: η ανδρεία δεν είναι για χρήματα, η στρατηγική δεν είναι για χρήματα, η ιατρική δεν είναι για χρήματα. Και όμως, ο χρηματιστικός βίος τις κάνει να φαίνονται ως εάν ο στρατηγός δεν έχει σκοπό τη νίκη, αλλά το χρήμα, ως εάν ο γιατρός δεν έχει σκοπό την υγεία αλλά το χρήμα. Λέει: “*πάσας ποιούσι χρηματιστικάς*”. Όλες τις ανθρώπινες δραστηριότητες, όλες τις ανθρώπινες γνώσεις τρόπον τινά, τις αλλάζουν, τους αλλάζουν τη φύση τους, ως εάν όλες να έπρεπε να παράγουν κάτι που είναι ξένο προς αυτές. Διότι δεν μπορείς να ορίσεις τον στρατηγό με βάση τα χρήματα, ούτε τον γιατρό με βάση τα χρήματα –η ιατρική δεν έχει μέσα της κάποια σχέση με τα χρήματα. Όταν λοιπόν όλες τις κάνεις να έχουν ένα στόχο ενάντια στη φύση τους, ε... αυτό δείχνει ότι καταστρέφεις, καταστρέφεις τις δραστηριότητες εκείνες, που είναι εγγενείς στην ανθρώπινη ζωή. Όλες τις δραστηριότητες.

Έδειξα λοιπόν πολλούς τρόπους, πολλούς λόγους, για τους οποίους ποιο; το αίτημα του χρηματιστή –της χρηματιστικής γνώσης– να αντικαταστήσει την πολιτική είναι εντελώς λανθασμένο. Αντιφατικό. Αντιφατικό στους όρους του. Αρνείται ο Αριστοτέλης την ανάγκη παραγωγής πλούτου; Όχι φυσικά. Ο Αριστοτέλης είναι ένας πραγματιστής. Υπάρχει η καλή χρηματιστική. Ποια είναι η καλή χρηματιστική; Καλή χρηματιστική είναι αυτή που υποτάσσεται σ’ αυτά που λέει ο οικονόμος –δηλαδή εκείνος που γνωρίζει πόσο πλούτο χρειάζομαι για το σπίτι– και ο πολιτικός, ας πούμε ο νομοθέτης, εκείνος που γνωρίζει πόσο πλούτο χρειάζεται η πόλη. Αυτό τι σημαίνει για τον Αριστοτέλη; Σημαίνει ότι κάποια στιγμή ο οικονόμος –αυτός που διοικεί το σπίτι του– μπορεί να πει: “φτάνει ο πλούτος που

είχα, δεν χρειάζομαι άλλο πλούτο. Ξέρω πόσα πάνω-κάτω υλικά αγαθά χρειάζομαι, έτσι ώστε να έχωσχόλη, έτσι ώστε να έχω μία όμορφη ζωή.” Τι σημαίνεισχόλη (σχολή, στα αρχαία ελληνικά); Να μη χρειάζεται να έχω, ας πούμε, την έγνοια συνέχεια για το πόσα χρήματα θα αποκτήσω, αν θα μπορέσω να ζήσω, να φάω, να ταΐσω τα παιδιά μου. Αυτό εννοεί πάνω-κάτω.

Άρα λοιπόν, τι θέλει να πει; Θέλει να πει ότι, όσο η χρηματιστική υποτάσσεται, ακούει τις επιταγές μιας πολιτικής γνώσης σε επίπεδο οίκου –θέλετε σε επίπεδο ατόμου; θέλετε σε επίπεδο πόλης; δεν έχει διαφορά– όσο υποτάσσεται, είναι μια καλή χρηματιστική. Και ποιο είναι το βασικό της χαρακτηριστικό; Η περατότητα. Η περατότητα, με τον ίδιο τρόπο που την είχε η ιατρική, όπως την ανέλυσα προηγουμένως. Αυτήν ο Αριστοτέλης όχι μόνο τη δέχεται, αλλά θεωρεί ότι είναι και απαραίτητη. Και ο νομοθέτης, φυσικά, θα πρέπει να έχει κάποια πρόβλεψη γι’ αυτό το πράγμα. Όλα αυτά, όμως, είναι τελείως διαφορετικά με τον αντιφατικό τρόπο, με τον οποίον μια άλλη, κακή χρηματιστική θέλει ν’ αντικαταστήσει την πολιτική. Και νομίζω ότι αυτό είναι εξαιρετικά χρήσιμο μάθημα για σήμερα. Δεν πρέπει να έχει κανείς την ψευδαίσθηση ότι η χρηματιστική –δηλαδή η παραγωγή πλούτου– από μόνη της μπορεί να πάρει τη θέση της πολιτικής γνώσης.-